

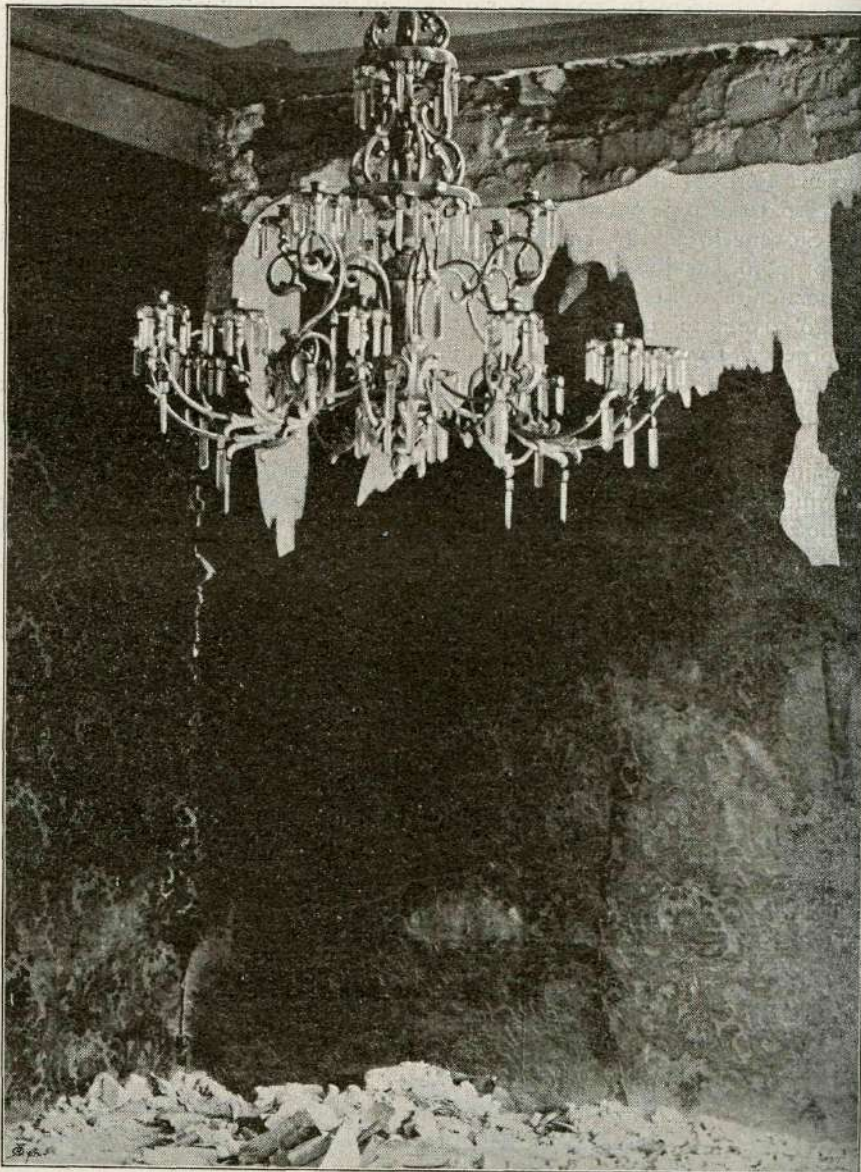
Izprehod na Notranjsko.

(Spisal dr. Fr. L.)

Nikakor ne zavidam Gorenjcem visokih gorá, bistrjih studencev in belih cestá; radujem se z Dolenjcem prijaznih vinskih goríc in občudujem njegove gradove: toda tudi notranjski svet ni zadnji in tudi tej strani naše domovine treba pridobiti čast in spoštovanje pri občinstvu. Saj je bila Notranjska vedno kakor pásterka med drugimi slovenskimi pokrajinami, zaničevanje je šlo za njo kakor senca. „Kaj more biti dobrega z Notranjskega?“ tako je vprašal Gorenjec, in Dolenjec ni vedel povedati nič pametnejšega, kakor da so tam medvedje in volkovi.

In vendar je notranjska stran v vsakem oziru tako znamenita, kakor malokatera pokrajina naše Avstrije. Zgodovina notranjska nas vodi v najdavnejše čase in nam kaže ostanke prebivalcev v votlinah; potem nam kliče v spomin mogočne Kelte, oménja nam Japode, poje slavo mestu Metúlu in njegova prebivalcem, kaže nam poti in kraje, koder so hrumela divja ljudstva sem in tje med preseljevanjem narodov, pripoveduje nam o starih cerkvah in župnijah, posebno nam pojasnjuje zvezo Notranjskega z Oglejem in njegovim patrijarhatom; nadalje nam razkriva, kako je hodil na Notranjsko v goste Benečan, donašal mu zlata, a jemal mu krasoto njegovih gorá in logov. In kaj bi šele govoril o poznejših časih!

Nad vse imenitno pa je za Notranjsko to, da je bilo v sredi laške, nemške in slovanske omike. Vse tri sile so delovale nanj: mehki slovanski značaj je podedoval Notranjec po

Ljubljana po potresu: Pri deželnem glavarju.

svojih očeti Slovanih in v mnogih krajih ohranil svoj prelepi jezik, poln in blagoglasen, kakor se govori malokje po Slovenskem. Od svojih očetov je podedoval bistroumnost, podedoval

ljubezen do doma, pa tudi neko prostosrčnost, ki ga spremlja še v tuje kraje. Bližnji Italijani so ga včasih dražili, drugič pa mu zopet donášali svojo omiko. In Notranjec je rad sprejel, kar je videl novega. Brez števila znamenj stare

laške omike opazuješ na Notranjskem. Težko, da bi bila Notranjska tako napredovala v oliki, ko bi ne bila imela takih sosedov na zapadu. Z notranjskih gorá se vidi bliščeče morje. Vleklo je Notranjca vedno tudi na morje, in v narodnih

Zabava na podstrešju. (Slikal Vilj. Š.)

pesmih nahajamo mnogo spominov na morje. — Pa tudi Nемеc se je oglašal med Notranjci, vendar manj, kakor po Gorenjskem in Dolenjskem.

Notranjska je sicer majhna, a kaže nam v jezikovnem in moralnem oziru jako velike raz-

like med svojimi prebivalci. Dejal bi, da niso nikjer te razlike tako velike in ob jednem tako bližnje, kakor tukaj. Tu gledam najprej tebe, vrli hribovec od Iga tje do Cerknice: tako lepega jezika nikjer ne čujem, kakor je tvoj, take korenjaške poštenosti in stanovitnosti v

starih navadah nikjer ne vidim, kakor v tvojih hišah. In ti, prebrisani Pivčan, ki si bil nekdanj tako mogočen doma in po svetu, sedaj res ne meriš denarja s posodami, toda močan si še in trden, da se ne strašiš silovite burje. Vipavca pa sem ljubil od nekdanj; dobra duša je, da ga ni boljšega rojaka, žal, da je ubožen; njegova dolina je zemski raj, pa pretesna je za njegov mnogoštevilni rod. Kdo bi mu zameril, da zaničuje Rovtarja, kakor nekdanj olikani Atenčan trdega Beotca. Da, Rovtar, to vam je Notranjec z dušo in telesom! Veliko je njegovo ozemlje: od vrhov vipavskih naprej tik do Idrije, potem čez Žiri, Poljane, in nazaj doli proti Vrhniku: vse to obsega slovensko pleme posebnega značaja in precèj jednakega jezika. Če mu pravimo Rovtar, ne žalimo ga, zakaj iztrebil je gozde, boril se s slabo zemljo, in tako deluje dandanes še vedno marljivo, da ni nikakor berač, marveč trden kmet, gospodar na svojih tleh. Naposled Idrija in njena okolica, Konomlja itd. sklepa prijateljstvo s Tolminom ter ima tudi svoj značaj.

Kaj bi govoril o notranjskih mestih! Postojna, Lož in Idrija imajo slavno ime. Notranjski trgi tekmujejo po velikosti in lepoti z mesti drugih slovenskih delov. In notranjske znamenitosti, jame, cirkniško jezero, idrijski rudnik slovè po vsem svetu.

Zares, Notranjcu se ni treba sramovati svojega doma. Sicer je tih in pohleven, a tudi on pride polagoma na dan in pové slovenskim bratom, da neče biti zadnji med njimi. Tudi jaz se ne sramujem svojega notranjskega doma, ne sramujem svojih trdih gričev, ne sramujem temnih gozdov, in ne zaničujem poštenih Rovtarjev, kakor nam pravijo Vipavci, marveč z veseljem pohitim tje čez borovniški dolgi most vselej, kadar imam čas in priliko, in obiščem svoje notranjske prijatelje. Da bi mogel le večkrat izprehajati se po Notranjskem, kakor sem se pred dvema letoma, ko sem šel nabirat si lepih spominov, katere sedaj — v dôbi poletnih izletov — ob kratkem tukaj podajem dragim čitateljem.

II.

Bilo je začetkom velikega srpana, ko odide rado iz mesta vse, kar je še v njem ostalo. Tudi jaz sem se bil namenil teden dnij preživeti na deželi, toda ne bi bil šel, ko bi me ne bili klicali na opravek. Za samo zabavo ne grem nikamor, ker — ne morem iti. Zaradi zadržkov sem odrinil šele po noči. Imel sem s sabo mladega dijaka, češ, naj vidi nekoliko naše domovine. Ponočna vožnja z mešancem se mi zdi najboljša vaja ali priprava za vice. Tesni prostori, pričakovanje, boleče kosti itd.: vse to nas

bo zadelo tudi tam, samo še v veliko hujši meri. Sedaj je šlo res počasno; toda druge poti, kadar sem se vozil po dnevno mimo bele Vrhnike, prostranega Logatca, moškega Rakeka in častite Postojne, bilo mi je vse drugače. Takrat smo se vozili dijaki kakor vojskovodje po slavni zmagi. Pa vsega dočakamo s potrpežljivostjo. Ker je bil prvi namen mojega izprehoda — Košana, ustavlil sem se v Sempetru. Bilo je še nekoliko temačno, a za gorami se je naznanjalo jutro. Hladen veter je pihal, ko sva stopila z mladim tovarišem s kolodvora.

Sempeter mi je od nekdanj priljubljen. V dijaških letih sem se tudi mudil tukaj in prenočeval, kadar ni vozila železnica ravno po moji volji. Takrat so se mi priljubili ljudje s prijaznim vedenjem, hiše s svojo ličnostjo, ves kraj s svojo znamenito lego. Prenočeval sem tako dobro in po ceni, da še za moje dijaške razmere ni bilo prehudih računov. Kdor pride naposled sem ob vojaških vajah, veseli se brezplačno godbe ob nedeljah, ob delavnikih pa vidi živo sliko, ki mu kaže, kakšna utegne biti vojska.

No, sedaj mi ni bilo treba prenočevati, pred kolodvorom sva sedla na voz, dobro se zavila v obleko in zdrdrala proti zapadu po lepi cesti proti Košani.

Ta cesta je velika cesta, ki gré naprej proti jugu, potlej pa se združi z ono cesto, ki prihaja iz Bistrice, torej vodi ali proti Trstu ali proti Reki. Čudno bi pač bilo, ko bi naši Notranjci ne imeli lepih cest, saj imajo veliko kamenja za posipanje. Ker se cepi pri sv. Petru železnica na Reko, vodi nas vozna cesta pod velikanskim cestnim mostom, potem pa teži polagoma v nižavo ter se vije sem in tje v nehudih klancih. Kmalu smo v ravnini in hitimo, kolikor nas vleče brza noga konjičeva. Voznik nam pokaže veliko grajščino na desni in pové, da so tu Ravne, posestvo grofa Hohenwarta. Voznik je tukaj služil prejšnje čase za kočijaša in tako mi je znal mnogo povedati o tej gospôdi.

Kraški svet na desni in na levi. Skale, peščne ruševine, lepe zelene tratice, redki hrasti — to se vrsti in ti kaže, da vladajo tukaj vročina, močna burja in — kamen. In vendar ima ta svet posebno lepoto; Kraševcu se toži, kadar pride na zelene planjave in ne vidi trdih skal, mogočnih hrastov in bodečih grmov. Kot sosed Kraševcem reči moram tudi jaz, da se mi vselej oveseli srce, ko zagledam ta svet in ga pozdravljam kot dobrega znanca.

Ko smo se vozili kake tri četrt ure, ali nekaj manj, zavijemo jo na desno po slabejši občinski cesti v Košano. In pozdravljal sem v duhu svojega vrlega mladega prijatelja, vrh tega še učenca, ki je tukaj služboval na strani izkušne-

nega duhovnega pastirja in znanega slovenskega pisatelja. Prvega sem želel pozdraviti, drugega pa bolje spoznati. Tudi Košano samo sem si želel ogledati in tako spoznati del Krasa, ki mi je bil doslej manj znan. Pot se je vila navzgor, srečali smo posamezne hiše, močno zidane iz kamenja, lepo ograjene, ter naposled dospeli — v Košano. — Lična vas, rekel sem si, ko smo drčali na vse zgodaj po veliki košanski „ulici“, in se celó nisem dal motiti, ko smo prišli do velike vaške luže — saj poznam lužo in vem, da je Kraševcu potrebna, kakor Gorenjcu studenec, četudi ni lepa. Pridemo mimo cerkve, in naposled obstoji voz pred starodavnim župniščem. Tu smo torej!

A kje so ljudje? Na posteljah. Ej, četudi imam rad Notranjce in Vipavce in Kraševce brez razločka, a jedne stvari ne ljubim: poznega poležavanja. Pridi na Kras ali na Pivko zjutraj zgodaj, vse tiho in mirno, kakor o polnoči; le psi te obljajajo od vseh strani. Seveda ni tako v vsakem kraju ali v vsaki hiši. To ljubeznivo navado so povzeli Notranjci od Lahov, pa bi jim jo lahko vrnili brez škode. Komur čast, čast: kar se ranega vstajanja tiče, je Gorenjec drugačen mož. Morda se premeni polagoma ta navada tudi po onih notranjskih krajih, kjer se še ni. Naši Rovtarji namreč in drugi gorjani ménim, da nikakor ne zaostajajo v pridnosti za drugimi Kranjci. (Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Monsignore Fran Kosar, hišni prelat svetega Očeta, knež.-škof. konz. svetovalec, infulirani stolni dekan Lavantinski. Opisal prof. dr. Ivan Križanič, kanonik senior Lavantinski. V Mariboru 1894. Tiskala tiskarna sv. Cirila. — Založil pisatelj. 8°. Str. 120. Cena 50 kr. — To je prelepa knjižica, ki bo oveselila ne samo mnogoštevilne znance in častilce Kosarjeve, ampak tudi Slovence sploh. Kakor je nekdanj rajni Kosar mično in vspodbudno opisal Slomška, tako sedaj čislani naš pisatelj Kosarja. Ob kratkem rečemo lahko: Lep je ta spomenik, a Kosar ga je tudi vreden. V desetih poglavjih nam opisuje knjiga pokojnikovo življenje in delovanje, opisuje ga kot vzornega mašnika in čistega narodnjaka. — Opis je sicer mnogim že znan iz „Slov. Gospodarja“, kjer je polagoma izhajal, toda še ljubši jim bo sedaj v celotni knjižici z dobro Kosarjevo sliko. Delu želimo prav mnogo bralcev in lepim vzgledom mnogo posnemalec.

Polidor pl. Montagnana. Življenjepisna črtica. Spisal Matej Slekovec, župnik pri sv. Marku nižje Ptuja. Ponatis iz „Zgodovinskega Zbornika“. V Ljubljani. Založil pisatelj. — Tisek Katoliške Tiskarne. 1895. 8°. Str. 18. — Tu imamo spomina vredno sliko iz 16. stoletja naše domače zgodovine. Zaslužni gospod pisatelj je sestavil skrbno, na podlagi natančnih preiskav, življenjepis Polidorjev. Opozarjamo na knjižico prijatelje domače zgodovine.

Vurberg. Krajepisno zgodovinska črtica. Spisal Matej Slekovec, župnik sv. Marka nižje Ptuja. (Ponatis iz „Slov. Gospodarja“. S podobo Vurberga. V Mariboru 1895. V zalogi pisatelja. Tisk Tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 8°. Str. 40. Cena (?) kr. — Zopet prelepo delce o domači naši zgodovini!

Hrvaška književnost.

Knjige „Matice Hrvatske“.

(Piše F.)

Poviest srednjega veka. Po najboljšim piscima izradio Franjo Valla. Treći dio. Od druge poslovine jedanaestoga veka do god. 1453. Prvi svezak. Sa kartom toga razdoblja. Zagreb. Naklada Matice Hrvatske 1894. Knjižarska cena glđ. 2.50.

V tem zvezku se začne tretji in zadnji del srednjega veka, od l. 1059.—1453., ki je pa v tej knjigi obdelan šele deloma. Obsega ta zvezek dvanajst poglavij in sicer je v prvih dveh zgodovina nemško-rimskega cesarstva od Henrika III. (1031—1056) do propada hohenstaufovske vladarske rodovine, 1250. Jako važna je ta doba in polna krvavih bojov. Najznamenitejša in najusodnejša je borba med cerkvijo in državo, v kateri se po pisatelju dadó razločevati trije čini. Prvi čin te velike drame je boj za investituro, ki se končuje z wormske koncordatom l. 1122. Ko sta se oba nasprotnika nekoliko oddahnila, vname se nov boj, kjer je šlo za slobodo Italije (Friderik Barbarossa). V tretjem delu sta se naposled upehala oba nasprotnika, dokler niso Hohenstaufovci popolnoma iznemogli in izginili z obzorja evropske zgodovine.

Tako pisatelj sam deli to borbo; vendar takoj v začetku, ko je šlo le za investituro, tako govori o Gregoriju VII., kakor da bi papežem bilo le do posvetnega gospostva nad vladarji. — Že lani, ko smo poročali o drugem zvezku tega dela, omenili smo v št. 10. „Dom in Svet“-a str. 319., da je pisatelj nekako označil svoje stališče, s katerega misli presojsati srednjeveške dogodke, s tem, da krivdo zvrča na papeže, češ, oni so krivi teh

ideje.¹⁾ Ker rečemo: uprizarjati, pravimo s tem, da treba čutnega predmeta, zakaj videti ne moremo, kar ni čutno.

Tu bi se nam lahko kdo pošalil, češ, saj v poeziji, ako izvzamemo dramatsko predstavo, ne vidimo drugega kakor črke in slišimo glavo, torej so črke glavni pomoček pesniškega uprizarjanja. To bi bilo seveda preveč najivno. Čutnost poezije namreč ni zunanja, torej tudi ne v črkah, ampak v naši duši. Da si to prav raztolmačimo in razjasnimo, treba nam je malo pogledati v dušno življenje.

Razločujemo namreč dvojno čutnost: zunanjo in notranjo. Po zunanji čutnosti, t. j. po čutilih, si pridobivamo podobe ali, kakor jih imenuje naš dušeslovec²⁾, nazore o zunanjem svetu, in te nazore si shranimo v svoji sprejemni zmožnosti, t. j. v domišljiji. Po notranji čutnosti pa nam je mogoče te shranjene nazore, kakorkoli hočemo, zopet obuditi, ako nam niso izginili iz spomina. Ta notranja čutnost je za poezijo toliko važna, kolikor je čutna snov za umetnost sploh. Kakor se namreč opirajo druge umetnosti na zunanjo čutnost, t. j. na čutila, tako se opira pesništvo na notranjo, zlasti na domišljijo.

V domišljiji je shranjena čutna snov, s katero uprizori poezija svoje ideje. Ta čutna snov ni nič drugega, kakor one podobe, oni nazori, predstave o zunanjem svetu, ki spé v domišljiji. Kakor hitro pa izrečemo bodisi v duhu ali z jezikom besedo, ki zaznamljuje kako čutno reč, takoj se vzbudi v duši odgovarjajoča ji predstava. Na ta način postane tudi netelesna beseda nekako čutna. Pri pesniku je torej vse na tem, da vé vsaki misli najti primeren čutni izraz, to je primerno predstavo. Zato govori

¹⁾ Primeri Stöckl, str. 285.

²⁾ Glej Lampe, Dušeslovje str. 234.

Gottschall¹⁾ prav: „Alles Dichten ist ein rasches glückliches Wählen der Begeisterung.“ V tem čutnem izražanju mislij, s katerimi se obude primerne podobe v naši domišljiji, je drugi važni sled plastike v pesništvu, t. j. čutnost predmeta. In če pravi Gottschall: „die künstlerische Idealität des Wortes ist seine Sinnlichkeit“²⁾, rekli bi lahko mi: plastičnost besede je njena čutnost, ker v tem se kaže umetnost pesnikova, da vé čutno, plastično govoriti in predstavljati, iz tega izvira čar, „pointe“, ali kakor ga Nemec imenuje „Duft“, poetiškega govora, ali po Ciceronu „verborum lumina“. Seveda ne moremo zatajiti in prikrivati, da nima poezija tolikega čutnega upliva na nas, kakor druge umetnosti, ki se opirajo na zunanjo čutnost. Vendar to ni taka nesreča, že zaradi tega ne, ker umetnostim ni čutnost duša, ampak ideja ali misel, katero umetnik izraža. Zakaj prav ta misel nas v prvi vrsti zanima ali prevzame, da se zamaknemo v umetniško delo ter iz njega, rekel bi, beremo. Pa še brez tega je poezija tudi gledé na čutnost v dvojnem oziru na boljšem mimo drugih umetnostij, in ta njena prednost je utemeljena prav tam, kjer tiči njena slabost.

Poglejmo natančno, kake nam predstavljajo druge umetnosti predmete. Ali nam jih predstavljajo v vsej svoji možni delavnosti? Ne, temveč le v tej ali oni. Tako n. pr. nima izklesani kip izraza, ki je v živem očesu, naslikana podoba nima besede ali govora itd. A poezija nam predstavlja čeprav duhovno, vendar popolno in živahno delavnost človekovo, misli in besede njegove, ter s tem daleč prekaša vse druge umetnosti. Čutna jasnost in izrazovitost je zaradi tega v poeziji najobilnejša in najtočnejša in sicer je tem večja, čimbolj se je s čutnimi izrazi vzbudila domišljija. (Dalje.)

¹⁾ Glej Gottschall Poetik, I. str. 136.

²⁾ Idem str. 42.

Izprehod na Notranjsko.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Dalje.)

Košana ni nikakor tako imeniten kraj na tem božjem svetu, da bi bilo potrebno o njej pisati debelo knjigo. Če pa povem tukaj nekaj malega o njej, ni mi treba prositi oduščanja nikogar zaradi tega.

Vsa košanska župnija je položena v široko, a ne nizko dolino. Na severu se naslanja na nekak hrbet, ki se vleče od Št. Petra proti zapadu in ob katerem teče južna železnica; jed-

nako je tudi na drugih krajih nizko gorovje. Dolina pa ni ravna, marveč različno razsekana in razdeljena.

Središče temu kraju, ki ga lahko pregledaš tudi iz železničnega voza, ako se voziš od Št. Petra proti Trstu, je Dolenja ali prava Košana z župno cerkvijo. To vam je navadna kraška vas, srednje velika, s precéj lepimi hišami, med katerimi lahko spoznaš župnišče.

Vas se vidi lepa, od katere koli strani jo pogledaš; častitljiva cerkev povzdiguje lepoto, četudi ni sama na sebi lepa zgradba.

Cerkev je pač v vsakem kraju najzanimivejši predmet za ogledovanje. Košanska župna cerkev, zgrajena v podobi križa, 32 m dolga, in 22 m široka, nima niti po obliki niti po veličini posebnih znakov. A jeden del je v cerkvi, ki je vreden, da si ga prideš ogledat tudi od daleč, umotvor v pravem pomenu: ta je veliki oltar. Treba si je pa ogledovati oltar sam ob sebi, zakaj vse drugo bi te bolj motilo kakor veselilo; oltar je kakor zelenica v puščavi, in se nič prav ne vjema z okolico. Pa je tudi nekaka posebnost. Ves oltar je iz lepega pisanega marmorja izdelan soglasno po vseh svojih delih. Posebno lep je tudi tabernakel. Nad vratci sta dve angelski glavici, ki se tako ljubeznivo poljubljata, da se nehoté nasmehneš umni misli umetnikovi. Na oltarju vidiš v primerni razvrstitvi petero kipov iz belega marmorja, ki so vsi dovršeni umotvori. Na vrhu stoluje sveti Štefan, mučenik, papež od l. 253. do 257. po Kr. Veličastvo, najvišja duhovska oblast in udanost dó Boga odsevajo na njegovi postavi. Za marmornim vencem, ki je okrog njega, razprostirajo se kovinski žarki na vse strani. Ti žarki se mi ne zdé prvotno delo. Na desnici papeževi stojita Leon Véliki in sv. Ambrozij, na levici pa sv. Avgustin in sv. Hijeronim. Vsi imenovani štirje kipi so mojstersko izdelani, in narejeni tako značilno, da se kmalu spozna dotični svetnik.

Ob prvem pogledu spozna prijatelj umetnosti, da tega oltarja ni delal navaden izdelovalec cerkvenih stvari, ampak pravi umetnik, ki se je oziral vseskozi na pravila umetnosti. Prav zato osupnemo, ko pridemo prvič pred košanski veliki oltar. Kakor mi je sporočil gospod župnik, prinesli so oltar iz Benetek. Ali so ga tam dali napraviti, ali so ga samo kupili ob ugodni priliki, kdo to vé. Ko so ga videli zvedenci ob času, ko so delali mimo železnico, cenili so ga menda na 12.000 gld., kar se tudi meni nikakor ne zdi previsoko. Neizrekljivo dobro dene domoljubnemu srcu, da najde v samotnih krajih spomenike prave, dandanes take redke umetnosti.

S tem smo pa tudi videli že vse, kar ima cerkev znamenitega, zakaj slike, kar se jih vidi, in stranski oltarji niso nad navadno vrlino naših cerkvenih izdelkov.

Kdaj je bila neki zgrajena ta cerkev? Težko je reči kaj zanesljivega. Leta 1883. je sedanji gospod župnik in znani pisatelj Matija Torkar vso cerkev prezidal in podaljšal. Pod oltarjem presvetišča je vsekana letnica 1659, pri nedanji zakristiji pa 1656. Vsekako so v oni dóbi

cerkev predelovali. Morda — in jako verjetno je — so v oni dóbi dobili tudi veliki oltar iz Benetek. Iz iste dóbe ima tudi župnišče dve letnici, 1647 in 1655. Tedaj je bil župnik Ivan Rampeli, ki je kot več stavbar mnogo storil za cerkev in župnišče.

Obširna zgradba je župnišče; zlasti gospodarski oddelek je urejen pripravno. Vsa zgradba spominja prejšnjih boljših časov, ko je bilo v hlevih in na kaščah dovolj blaga. Med drugimi zgradbami omenjamo še neki stolp, ki je poprej spadal k cerkvenemu ozidju, a sedaj ni več niti cerkvena last. Cerkev je bila v turških časih močno utrjena zoper sovražnike. Tukaj ob cerkvi je bilo tudi že nekdanje pokopališče, zaradi tega se imenujejo tukajšnji naseljenci „Britofci“.

Mnogo stvari nam kaže, da so bili nekdanje tukajšnji prebivalci v tesni zvezi z laškimi sosedi. Ne samo laške besede v sicer lepi košanski govorici, ne samo veliki oltar, ampak tudi zlati beneški denar, ki se je našel semtertje med starim zidovjem, priča, da so semkaj zahajali ptujci. Do leta 1833. je bila Košana, kakor je znano, pod tržaško škofijo, v davnini pa je bila skoro gotovo neposredno pod oglejskimi patrijarhi, saj je od te strani dobil Kras oznanjevalce krščanske vere.

Košanska župnija ima veliko prebivalcev, nad 3.400, a domača tla nikakor ne morejo prerediti vseh. Zato si iščejo zaslužka pri železnici, v Trstu, na Reki, kjer delajo kot težaki. Veliko jih hodi po zimi v šume na Hrvaško. Ljudem se kmalu pozna, da imajo opraviti s ptujci. Večinoma so spoštljivega vedenja. Polja nimajo veliko, zato jim poljski pridelki ne zadostujejo; pač pa imajo dokaj sadnega drevja in tudi trta jim rodi znano „vremščino“. Toda dobro mi je pripomnil gospod župnik, da je ta „vremščina“ vedno le „revščina“. Ljudje namreč nečejo opustiti stare navade, da ne bi mošta pustili najmanj štirinajst dnij v bédno. Ko se tako do cela izkuha in tudi izhlapi, ostane jim kiselkasta rdeča voda, ki se jim okrog svetega Petra navadno zbersi. Tudi živinoreja si ne more pomoči, dasi imajo Košanci dobre senožeti. Seno namreč zvozijo in prodadó večinoma v Trst. Jednako prodadó tudi druge pridelke, da si pridobé denarja za davke in pa za — kavo. Kavo imenujejo košanski možje „hišni mir“, ker ž njo potolažijo svoje ženke in mamke. Doma živé borno, „polenta“, zelje in korun so njih hrana, kakor po največ krajih na Notranjskem. Ako je slabo, morajo biti zadovoljni tudi s „fermentinovim“ močnikom in kisló repo. Celó zabelo morajo včasih pogrešati, če so namreč svoje ščetinarje prodali v Trst ali pa jih prehitro doma „pospravili“.

(Dalje.)

prvo svojo knjigo: *Koledar slovenski za navadno leto 1865*. Izdala „Slovenska Matica“. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blažnik. 8°, str. 110.
— Tudi tej knjigi je dodal geslo:

Doba preblaga
Narôdu zori,
Leto za letom
Naj lepše svetí!

Koledarski del (str. 1—76) je sestavljen do cela tako, kakor pri prejšnjih letnikih; le zgodovinski koledar ob robu strani vsakega meseca je nekoliko bolj obširen. Pod zaglavjem: „Narodne stvari“ objavlja zgodovino, pravila in ustanovnike Maticе Slovenske. Razven tega objavlja: Lujize Pesjakove slavospev Matici; o raznih pomenih besede „Matica“, spisal Davorin Trstenjak; štirinajst slovenskih sestric, njihov brat in njihova mati.

Tega koledarja se je natisnilo 1200 izvodov; ustanovnim členom se je poslal trdo vezan, letnim pa mehko vezan. Ker je imela Matica le 717 členov, zato je trpela s koledarjem izgubo 201 gld. 72 kr. S tem pa se društvo nikakor ni oškodovalo, ker toliko vsoto bi itak moralo potrošiti za ono letno poročilo, katero se mora po društvenih pravilih vsako leto dati udom. Vrhu tega se ne smé prezreti, da je le-ta koledar Matici mnogo več koristil, nego napravil troškov, ker so družabniki začeli jako pristopati, ko so zvedeli, da jim že prvo leto nekaj podá. V prvih šestih mesecih se je zglašilo namreč le 157 udov; ko pa se je zvedelo, da izide koledar, narastlo je število kmalu na 717.¹⁾

Pri prvem občnem zboru Maticе Slovenske dné 11. velikega travna leta 1865. je predlagal dr. Bleiweis, da Matica to knjigo zopet dá na svetlo. Dav. Trstenjak pa je izrazil željo, naj bi prvi del imel le kratko koledarsko vsebino

¹⁾ Letopis Mat. Slov. za l. 1866., str. 6.

in naj se imenuje: *Letopis Maticе Slovenske*. Zbor je sprejel ta predlog.

Nato je pri prvi odborovi seji dné 22. rožnika leta 1865. dr. Bleiweis svetoval, naj bode Letopis iz dveh delov, koledarskega in poučnega, in naj se izvoli oddelek treh odbornikov, da ga dadó na svetlo. Ker pa so nekateri odborniki izjavili željo, naj bi v Letopisu ne bilo nič koledarskega, in je Praprotnik povedal, da prideta že dva druga koledarja na dan, sklenil je odbor, da izdá Matica Letopis brez koledarja in sicer v več zvezkih.

A že v naslednji seji 11. prosinca l. 1866. je profesor Jožef Marn v imenu tajništva povedal, da je za Letopis došlo premalo zrelih spisov. „Ko bi se torej prvi zvezek tudi spravil na dan“, tako je dejal, „kdo nam je porok, da ne bode prvi zvezek tudi zadnji, — kar se je bilo primerilo nekdanjemu slovenskemu društvu.“ Po tej izkušnji nasvetuje, da se razpisani letnik za zdaj pusti, in da se izdá le po Maticinih pravilih „Letno sporočilo“ o njenem delovanju in gibanju. Ta predlog je bil sprejet. Ko se je pa pri prihodnji seji prečital zapisnik prejšnje seje, nasvetoval je dr. Bleiweis k točki o „Letnem sporočilu“ iznova, naj izdá Matica po vzgledu drugih Matic za leto 1867. koledar z letopisom ter naj ga izdaja potem redno vsako leto. Koledarski del naj oskrbi dekan Peter Hicinger, a v nekoliko krajši obliki, letopis naj sestavi tajništvo, ostale spise pa odborniki. Sicer je Božidar Raič izrazil mnenje, bi se li mogla Matica združiti z družbo sv. Mohorja tako, da bi vkupe dajali obe družbi koledar in sporočilo o svojem delovanju. Ker pa je bilo za to leto že prepozno, razloči odbor, da se predsedništvo Maticе pismeno dogovori o tem z uredništvom družbe sv. Mohorja; sicer pa, da se za l. 1867. dá na svetlo koledar s sporočilom vred še pred občnim zborom, in da se po drja. Coste svétu imenuje „Koledar in letopis slovenske Maticе“.

(Dalje.)

Izprehod na Notranjsko.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Dalje.)

Košana mi je v ljubem spominu. Ne samo, da mi je ljubeznivo prijateljstvo sladilo ure, ki sem jih preživel v njej, ampak tudi sam sem se nekako združil s Košanci — po božji službi. — Ni je prijetnejše poti za duhovnika, kakor če gre kam opravljat božjo službo. Najsvetejše delo mu je izročeno, najimunitnejša služba mu je oddana za oni čas. Bogu naj daruje za ljudstvo,

in ljudstvu naj oznanja božjo resnico in božjo voljo. Po tej poti pa se najtesneje in najlepše druží z ljudstvom. In kako rado in odkrito sprejme tudi ljudstvo vselej božjega služabnika, bodisi domač pastir ali ptuj gost! Zato ni čuda, ako se duhovnik rad spominja krajev, kjer je opravljal božjo službo, in ako se mu omilijo ljudje, za katere je molil pred oltarjem.

Semttertje oponašajo Notranjcem, posebno s tržaške in goriške meje, da niso tako po-božni, kakor Gorenjci in Dolenjci. — No, splošno se to ne dá nikakor reči. Koliko župnij je po Notranjskem, ki so z lepimi cerkvami in skrbjo za službo božjo kos vsaki gorenjski sozeski! Da je pa v drugih res nekoliko mlačnosti, krive so neugodne razmere naših večkrat zapuščenih notranjskih krajev. Resnično je, da so bile v prejšnjih časih preveč zapuščene notranjske žup-nije in so morda semterttertje še dandanes, jed-nako, kakor dolenjske. Kar se tiče Košancev, mislim, da nimam nikake pravice, niti da jih grajam, niti da jih hvalim, pač pa pravico, da jim v ljubezni želim vso srečo za tukajšnje in prihodnje življenje.

Košanskega župnika, gospoda Matijo Tor-karja, poznajo naši čitatelji vsaj toliko, kolikor je sam pisal o svoji mladosti. Ko bi ga videli sedaj! Spoznali bi, da je še vedno onega ži-vahnega duha in krepke besede, kakor je bil nekdanj. Od njega pozveš mnogo mičnega iz minulosti in sedanosti. Le želeto je, da bi gospod zabeležil svoje spomine, kakor z vestno na-tančnostjo spisuje cerkvene govore.

In gospod kapelan? Tudi njega poznajo čit-atelji našega lista po njegovih proizvodih. Ko bi ga tudi ne bil videl in poznal nikdar poprej, uvidel bi bil takoj, da je pesnik. Veselost, ša-lljivost, brezskrbnost v vedenju; v domačem sta-novanju par glasbenih orodij, na katerih za-brenka včasih kako okroglo ali tudi otožno, kakor „pride“; zapisna knjižica polna verzov in načrtov: to vam kaže pesnika.

Ne vem, ali je že rojen oni pisatelj, ki bi tako popisoval Kraševca in kraško življenje, ka-koršno je v resnici v veselih in žalostnih dneh, v hiši in na polju ali v vinogradu, doma in na ptujem, po letu obloženega s težkim delom in po zimi kramljajočega v tako imenitni kraški ku-hinji. Koliko bi se dalo popisati! — A mene žene naprej. Ne bi bil šel na izprehod, ko bi se bil hotel tu muditi dolgo. Po najbližji poti jo udarimo čez zanimivo vas Kal, v kateri je res velik kal ali velika luža med dokaj lepimi hišami, in pohitimo na železnico, da nas odpelje od Št. Petra zopet naprej, ali bolje, malo nazaj.

Moj nadaljnji namen na izprehodu je bil, da obiščem neko drugo svetišče, ki je znamenito zaradi prelepih umetnin, in si napravim o njih slike, ob jednem pa se malo razvedrim pri dobrih prijateljih in znancih. Vožnja na železnici od Št. Petra je bila kratka. V Postojni sva že izstopila z mladim sopotnikom. Z veseljem sem pozdravil veličastni Nanos kot dobrega znanca iz mladih let, še bolj pa drugega znanca, go-spoda K. z Razdrtega, ki me je bil prišel sem čakati z vozom.

Postojna mi jako ugaja po vnanjščini. Mesto je lepo položeno ob hribu in obrnjeno proti jugu; okolica je prijazna in hrani notranjski biser; postojnsko jamo; zveza z drugim svetom je lahka in zato živahna. Od nekdanj sem spo-štoval ta kraj. A tedaj med izprehodom se ga nisem mogel veseliti in se ga ne veselim niti sedaj. Kdo vé, kaj me je pripravilo ob ljubezen do tega domačega mesta? Nekaj mi pravi v srcu, da umevajo Postojnčani marsikaj, da imajo po-nosa obilno mero v duši: a ljubezni do vzvišenih vzorov našega naroda, do njegove jedinosti in moči v živi veri, v navdušenju za požrtvovalno narodno delo — tega bi ne iskal v Postojni. Bog daj, da naša notranjska prestolnica kdaj zacvete v slogi vseh domačih sinov in zažari v ljubezni do Boga in naroda! Tedaj se bomo na postojnski praznik zbirali kot sinovi okrog matere v domači hiši. O, da bi bilo to kmalu!

V Postojno prihaja vedno mnogo ptujcev, in to nam pojasnjuje marsikaj.

Bodi zdrava, Postojna, do veselejšega svi-denja! Sedaj le naprej, naprej tje na prijazni holm, na katerem stoluje velika bela cerkev in se ponosno ozira na okrog. To vam je mati „fara“ v Hrenovicah.

Konjiček urno potegne našo trojico proti zapadu, mesto ostane za nami, na desni in levi nas sprejme prijazno polje. To je „Pivka“, kakor imenujemo Notranjci ves ta kraj, ne samo potok, čez katerega se peljemo ne daleč od Postojne in kateri gre pod zemljo v Postojnsko jamo.

Krajina, po kateri se vozimo, smé se pri-števati najimenitnejšim v naši domovini. Na-seljena je bila že v najstarejših časih; izkopa-vanje pri Šmihelu nam kaže celó sledove o nekdanjih prebivalcih; v rimski dōbi se je todi razširjala italska omika, v srednjem veku so gospodovali velikaši, o čemer ti govori še raz-valina postojnskega gradú in tako zanimivi predjamski grad; v novi dōbi je bilo tu živahno kupčijsko in obrtno gibanje, dokler ni v no-vejšem času železnica pripeljala sém v te kraje raznih novostij in kakor pravijo, nekoliko tudi uboštva.

Prelep se mi je zdel vedno ta kraj, koli-korkrat sem ga ali prehodil ali se vozil skozenj. V ozadju vlada mogočni Nanos, spodaj pa je posuta ravnina z vasicami, v katerih kipé kvišku beli cerkveni zvoniki. Prav tam v kotu pa, pod Jazbinovim vrhom, tiči omenjeni predjamski grad. Žal, da je svet nekoliko pust; mislim pa, da bi se tla neizrekljivo zboljšala, ko bi jih ljudje obdelovali umneje in bolje. Pivčani za-puščajo svoj lepi dom in zahajajo v Ameriko; toda, ko bi hoteli delati tako trdo in živeti tako skromno, kakor v Ameriki, bila bi Pivka kmalu drugačna, kakor je dandanes.

Gospod K. z Razdrtega, mož izkušen in vedno poln šal in dobre volje, pravil nama je med potoma marsikaj kratkočasnega. Tako sem skoro prezrl, kdaj je voz zavil z glavne ceste na stransko in se zasukal proti Hrenovicam. Tudi ta pot je bila kratka; okoli najjeste ure dopoldne že pozdravim župno cerkev z veliko lipo spredaj, pozdravim prijazni griček, ki ponuja tako lep razgled po pivški ravnini in daje prostora nekaterim hišam, pozdravim lepi župniški dom in naposled gospoda župnika, ki je bil jako vesel naše došle družbe.

Lahko omenim le ob kratkem, da se je slučajno oni dan tu sešla večja družba, da smo se radovali gospodarjeve gostoljubnosti in prijetno zabavali; ob kratkem, pravim, zakaj nekaj drugega je vredno daljše pozornosti: cerkev s prelepimi kipi na velikem oltarju.

Cerkev ni po zlogu ali velikosti nikaka posebnost, tudi ne po starosti. Dasi je bila v Hrenovicah župnija že pred letom 1316., vendar ni cerkev tako stara. Najstarejši del je, kakor mi je razložil gospod župnik, prezbiterij, ki je bil prvotno zidan v gotiškem slogu. Lepi vitki

stebriči iz lehnjaka so podpirali obok, katerega je krasilo rebrovje. Obok je bil pisano barvan ali polihromiran, kar se je pokazalo leta 1891., ko so nad zakristijo prebili zazidano gotiško okno. Sedaj vsega tega ni; le stebriča za velikim oltarjem pričata, kako je bilo nekdanj.

Ostaniva tukaj pred velikim oltarjem! Oltar sam je v celoti nekako neroden, še bolj nerodno se prilega nizkemu oboku; vidi se, da oltar ni bil narejen za to cerkev. Gospod župnik mi je pojasnil, da je bil oltar nekdanj višji, pa okrajšali so ga, da so ga spravili v nizko cerkev. A posebnosti na oltarju so umetnine, najbolj šestero kipov, katerih trije stojé na vsaki strani tabernaklovi. To so podobe! Že ko sem pred mnogo leti v prvič tukaj opravljal službo božjo, zanimali so me ti kipi tako, da ne vem, ali so me bolj motili, ali mi bolj povzdigovali duha. Kdo bi se bil nadejal takih kipov v taki samoti! A sedaj sem jih ogledoval zložno in mirno, kakor je treba za umetniško uživanje. Kaj je prav za prav s temi kipi in s tem oltarjem?

(Dalje.)

Književnost in umetnost.

Slovenska književnost.

Zbrani spisi Pavline Pajkove. Drugi zvezek. V Celji 1895. Tiskal, izdal in založil Dragotin Hribar v Celji. 8°. Str. 228. Cena broširanemu zvezku 1 gld., eleg. vez. 1 gld. 50 kr. — Reči treba, da je dosti hitro izšel drugi zvezek zbranih spisov naše čislane pisateljice, če pomislimo, kako težko se razpečavajo slovenske knjige. V tem zvezku se nam kaže pisateljica v vsej moči in živahnosti. Vse štiri povesti so gledé na izvirnost, tehniko, mičnost in umetnost dobri proizvodi. Prečitaš prvo ali drugo, pa se do dobra prepričaš o lepem pripovedovalnem daru gospé Pavline Pajkove. Nikdar ni dolgočasna, ni preobširna v opisovanju, zná te pa zanimati vseskozi in mnogokrat iznenaditi.

Tu so natisnjene povesti: Roka in srce, Mačeha, Očetov tovariš in Pripovednik v sili. Po svojem vkusu sodimo, da je prva povest najboljša; tudi tretja bo zadovolila bralca z ljubko šegavostjo, ki se je pisateljici posrečila prav dobro; v Mačehi pa so bile večje notranje težave, ki zavirajo dejanje, pa nekoliko tudi umetnico samo. Pripovednik v sili je bolj slika kakor pripoved. V vseh povestih so glavne osebe ženske; ženski značaj — to je bil predmet pisateljici. Zdi se, da hoče živo razkazati, kakšno je žensko srce, pa tudi dokazati, da je večkrat jako blago, dobro, celó junaško.

Te povesti so že iz pisateljicne zrelejšé dóbe, zato se tudi pozna o njih nekaka dovršenost in se kažejo trdni nazori o življenju. V jezikovni obliki pa naj se bodoči tretji zvezek obdela skrbneje. Pege niso nikjer prijetne, ne na obrazu, ne v pisavi.

x + y.

Naše slike.

Izvirnika obeh slik, kateri podajemo na strani 616. in 617., sta v Kranjski župni cerkvi presno slikana v prezbiteriju, na epistelski strani. Dasi opazovalec ne najde tukaj izredne umetnosti, vendar mu sliki ugajata zaradi jasnosti in tudi prijetnega kolorita. Sliki kažeta obsodbo in smrt svetih mučenikov Kancijana, Kancija, Kancijanile in Prota, ki so patroni Kranjske župne cerkve in so umrli mučeniške smrti v Ogleju za Dijoklecijana in Maksimijana. Prva slika kaže prav živo, kako hočeta sodnika Dulcidij in Sisinij pripraviti mučenike, naj častijo malika; mirno odgovarja devica Kancijanila, da jih neče častiti. Druga nam kaže mučeniško smrt teh štirih svetnikov. Vsi so bili namreč obglavljeni. Slikal je ti dve in druge podobe v Kranjski cerkvi domači slikar M. Bradaška. — Ako nam Bog dá zdravje in nam pomorejo domoljubni prijatelji, objavljali bomo v listu tudi druge jednake domače umotvore.

Izprehod na Notranjsko.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Dalje.)

Znano je, da so bivali do leta 1784. v sedanjem ljubljanskem licejskem ali gimnazijskem poslopju oo. frančiškani in imeli tu svojo cerkev. Za to frančiškansko cerkev je dal napraviti veliki dobrotnik Jakop Schellenburg lep oltar, ki je bil posvečen sv. Križu. Na obeh stranéh križa najbliže sta stali podobi žalostne Matere Božje in sv. Janeza apostola. Nadalje je bila na vsaki strani podoba žalostnega angela, naposled pa še podobi sv. Jakopa in sv. Katarine. in sicer zato, ker je bil Schellenburg sam Jakop, njegova žena pa Katarina. Kdo je izdelal te kipe, ne morem reči; kakor vse kaže, zvršil jih je slavni kipar Robba, kateri je zapustil beli Ljubljani še druge spomenike svoje divne umetnosti. A ta frančiškanski samostan je odpravil cesar Jožef II. in frančiškane preselil v tedanjo avgustinsko cerkev, sedaj cerkev Marijinega oznanjenja pred mostom, kjer so še dandanes. Cerkev so podrli in oltar prodali. Kupil ga je tedanji hrenoviški župnik Andrej Semen bajè za 600 gld. Ker je pa bil oltar za hrenoviški prezbiterij previsok, znižali so ga, in postavili vanj sv. Martina, patrona te cerkve.

Toliko o zgodovini tega oltarja, žal, da ne morem biti porok za vse podrobnosti. Izrekam pa iskreno željo, naj bi vendar kdo take podatke pridno zbiral in natanko preiskoval. Morda se nam pojasni vsa stvar s primerjanjem teh in drugih Robbovih umotvorov.

Kipi so pač že mnogo trpeli in nekoliko izgubili svoje lepote. Beli marmor je dobil temne lise in proge; posebno škoda pa je, da imajo nekateri kipi odbite prste na rokah. Pred nekaj leti namreč je priletel v cerkev in k oltarju slaboumen človek ter je poškodoval nekaj kipov s tem, da jim je odbil prste. Res sreča, da so ga hitro opazili in tako umotvore rešili večje škode. Vendar pa se blišči s hladnega marmorja še dandanes čudovita lepota. Umetnik se je oziral na lepoto telesa, na razvidnost udov, na sorazmerje in na idejalni izraz ob jednom. Kako resnično je izraženo telo s svojimi deli! Kako dostojno in rahlo ob jednom se ovija obleka postave! In izrazi na obrazih! Najlepše je zvršena brez dvoma podoba žalostne Matere Božje. Tolika bridkost stiska materino srcé, da jej sili tožba in vzdih na dan in jej je odprl nekoliko usta. Ne vem, ali sem videl kje tako določno izraženo srčno žalost. Mladeniško lep je sv. Janez na drugi strani. Kip

nam jasno kaže učenca ljubezni. Prav vzorno lepa sta tudi dva angela. Sv. Jakop ni ponujal umetniku toliko prilike, da bi bil na njem vpodobil kaj posebnega; toliko večjo skrb pa je imel za kip sv. Katarine Mučenice. Karkoli pogledaš, vse je dovršeno. Podoba kaže mučenico v onem trenutku, ko se je kolo, namenjeno jej za mučenje, zdrobilo poleg nje. Mirni, skoro smehljajoči se obraz kaže pogumnost in zmagoslavje, pa tudi njeno deviško nedolžnost, njena usta se zdé zgovorna, kakor da hoče braniti pred modrijani krščansko vero.

Tako ogleduješ in ogleduješ kipe, pa se jih ne nagledaš. O večini naših oltarskih podob se lahko reče, da so robata dela, ako jih primerjamo s temi kipi. Kakšna finost n. pr. je že v rokah, kaka spretnost v oblačilih! Rad verjamem poročilu gospoda župnika, ki je slišal, da je poprej nekoč ogerski agent hotel kupiti štiri glavne kipe za 4000 gld. Rečem pa lahko, da to ni nikak denar za take umotvore.

Izmed drugih oltarjev mi je najbolj ugajal oltar sv. Rožnega venca na epistolski strani. Tudi to je lepo, kar je preprosto, ponižno, pa sestavljeno v pravem razmerju.

Mislim, da smo sedaj končali ogledovanje, saj drugih umotvorov ne nahajamo tukaj. Tudi se že temni po cerkvi in če hočeva nocoj naprej, tedaj je čas, da odrineva.

Hrenovice — to vam je lep svet: Gotovo so najstarejši naselniki prav tukaj postavili svoja bivališča in jih tudi utrdili. Dal Bog, da bi krepko rastla in bila vedno srečna velika župnija hrenoviška.

Predno odideva do zadnje postaje letošnjega izprehoda, ozriva se še malo proti severu, kjer je jedno uro od Hrenovic imenitni predjamski grad. Ob tej priliki ga nisem obiskal, ker ni bilo časa, pač pa sem si ga bil ogledal že poprej. Kdo ni še čital drobne knjižice „Erazem Predjamski“ in kdo si ni utisnil globoko v spomin tragične zgodbe Erazmove? Tako je bilo tudi meni: neizrekljivo me je vleklo sem „pred Jamo“, in ko sem naposled dospel pred ta grad, ki je le novodobna zgradba na mestu nekdanjega sila močnega gradú, bližal sem se mu z nekakim strahom. Gradove si mislimo mogočno sezidane na višavi, od koder se vidi na vse strani. Nó, ta grad je pa skoro skrit in ne zapaziš ga dosti preje, predno ne prideš blizu njega.

(Konec.)

spadajočih v kmečko sodstvo. V vasi stoji cerkev v posebnem zlogu 16. stoletja. V cerkev se pride čez lep hodnik, nad katerim je stolp z zvonovi; notranjščina je preprosta, okoli cerkve pa je vaško pokopališče, za pokopališčem je ribnjak, v katerem plavajo gosi in race. Pri ribnjaku je ribarska hiša, kjer se pletó mreže in lové ribe. Dalje vidiš vaško šolo, kovačnico in druge naprave. Najbolje je zastopan valaški oddelek. Tukaj je lepa hiša z velikim dvoriščem, gospodarskimi poslopji in na okoli vrt. Ne daleč od hiše je sušilnica za sadje, pila na vodi, bučelnjak. Vidi se tudi gozd, kjer Valaši pasejo ovce. Valaši (katerih ime prihaja od davno doseljenih Vlahov [Rumuncev] so jako pobožen narod; med njimi je tudi pravljica, da so valaški pastirji bili prvi, kateri so se poklonili novorojenemu

Izveličarju v Betlehemu. To misel je porabil znani češki slikar Liebscher v krasni podobi: Valaška madona.

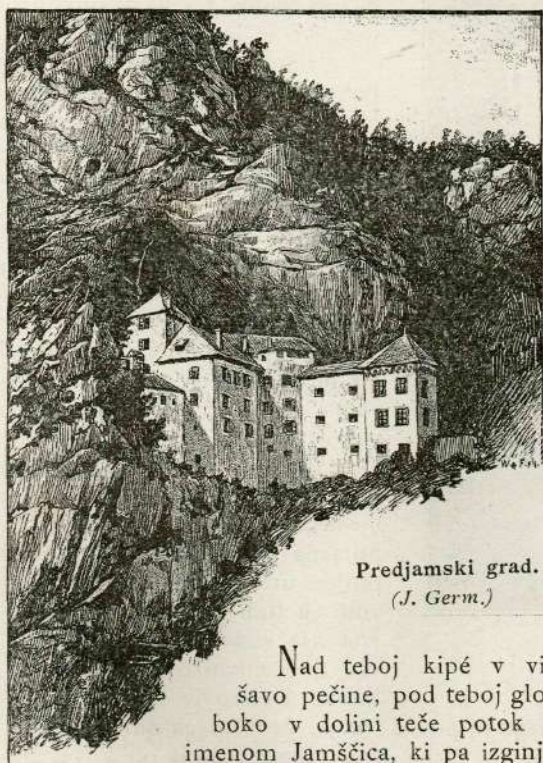
Ko sva si ogledala češko vas in posebno valaški oddelek, končajva, dragi čitatelj, ta razgled po razstavi. Utrujena idiva v prijazno gostilno; pri kozarcu dobre plzenske pive si oglejva še množico ljudij, ki pohaja po razstavi. Posebno zvečer hodijo gori in doli in čakajo —, da se pokaže svetla fontana v vsi svoji krasoti. Čudovito se preminjajo barve in žaré v raznih oblikah. Z veseljem navdana zaradi toliko znamenitostij zapustiva letošnjo praško narodopisno razstavo.

Razstavo je obiskalo nad dva milijona ljudij od začetka do dné, ko so jo zatvorili, namreč dné 23. vinotoka t. l.

Izprehod na Notranjsko.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Konec.)

Predjamski grad.
(J. Germ.)

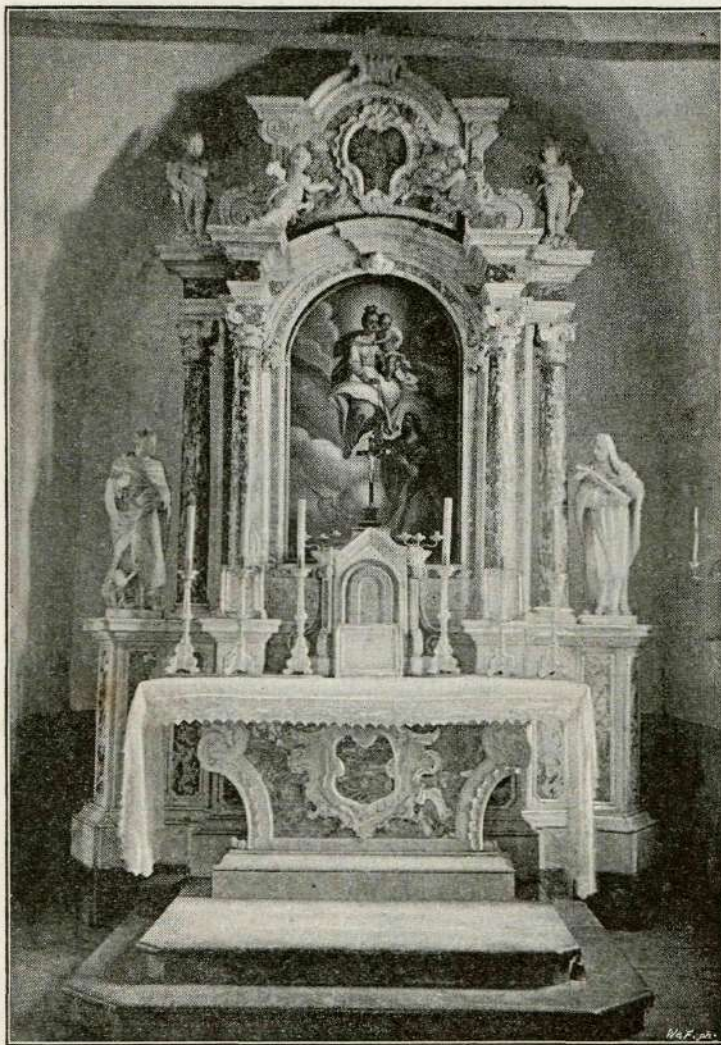
Nad teboj kipé v višavo pečine, pod teboj globoko v dolini teče potok z imenom Jamščica, ki pa izginja v zemljo. Čuden je ta svet; dejal bi: da si nadzemski in podzemski svet tukaj podajata roko in se raznovrstno družita. Tako je z vodami, tako je tudi s tem gradom. Potisnjen je namreč v hrib ali v skalovje, da se zdi, kakor bi grad sam bil samo izrastek iz kamenitega gorovja.

In vendar ni današnji grad nikaka posebnost, ako ga primerjamo s prvotnim, ki je bil v istini pravo gnezdo silovitih orlov, t. j. nasilnih vitezov Predjamskih ali „Luegerjev“. Dandanes prideš čez lesen mostič brez težave v grad, kjer ti razkaže samotarski logar vse prostore. Spominjam se še kapele, ječe, nekaterih sob v prvem in drugem nadstropju, kjer sem gledal skozi okna po dolini. A nekdanji grad je bil ves drugačen. Ako si namreč dospel do najvišjega prostora ali grajskega stolpa, potem greš po slabih skalnatih stopnicah še precěj visoko proti širni duplini. Ko si gôri, ozreš se najprej nazaj, kjer se ti kaže prijazen razgled po dolini, potem pa si ogledaš votlino samo. Nenavadnega ni tukaj prav nič; votlina je podobna drugim skalnatim votlinam po teh krajih in se razteza jako daleč v temno gorsko notranjščino. In prav ta votlina je bila nekdanji Predjamski grad. Sedaj si lahko misliš, kakšen je bil ta sloveči grad: votlina — spredaj zavarovana s skalo in zidovjem. Tu pač ni bilo nobene poti, nobene steze, ki bi bila vodila na grad. Morda se je dalo s težavo plezati po pečini, a navadno so gotovo rabili lestvice, katere so spuščali z gradú v nižavo, da so po njih prihajali in odhajali.

Lepote ni bilo na tem gradu. Zato lahko verjamemo, da so se tukajšnji gospodarji bavili največ v ptujini z vojevanjem, doma pa z ropanjem. Če pomislimo to, ne more nam biti žal za nekdanjimi vitezi Predjamskimi, četudi nas nekoliko pretrese smrt poslednjega moža tega rodú, znanega Erazma l. 1485. Izdajstvo

je vselej grdo, četudi se ž njim doseže ugoden uspeh.

Zgodbe tega viteza Predjamskega ne bom sedaj pripovedoval, ker je večini naših bralcev znana. Morda povemo o drugi priliki, ko bomo mogli podati več slik iz tega imenitnega kraja. Sedanji grad je torej zidan mnogo niže od nekdanjega gradú. Glavna stavba je iz l. 1570.;

Oltar rožnivenški v Hrenovicah.

sedanji lastnik je knez Windischgrätz, kateri pride sèm, kadar lovi po teh krajih,

Ozriva se še jedenkrat na strmo skalo, ki kipi v višavo, na temno votlino v njej in na sivi grad pod njo, potem krepiva nazaj na prvotno pot — proti Razdrtemu! Tje me vleče sedaj najbolj.

Zakaj sem šel proti Razdrtemu? Zato, ker me je vodila tu skozi pot na Vipavo, kamor

sem bil namenjen, pa tudi zato, ker sem hotel v Razdrtem pomuditi se pri dobrih znancih. Dober znanec je pa izvestno toliko vreden, kolikor kak umotvor, torej vreden, da si ga „ogledamo“ in pri njem pomudimo.

Razdrto ima nesrečno ime. „Razdrta vas“ pač ni hvala za noben kraj. Toda Razdrto nikakor ni razdrta vas, ampak je prav lična in dela čast veliki cesti, katera vodi skozi njo. Razteza se med dvema gorskima hrbtoma in se polagoma vzdiguje od vshoda proti zapadu. Ne daleč od Razdrtega se pa svet nagne proti Vipavi ali se prevali, in od todi ima — kakor mi je razlagal moj znanec Razdrčan — nemško ime „Präwald“, svoj izvir. Prav tukaj (na Žingarici) je tudi razvodje med vodami, ki tekó proti Jadranskemu morju, in vodami, ki gredó proti Dunavu. Zato je svet tukaj raznoličen in ti ponuja mnogo prizorov, zlasti, če hočeš iti na bližnji Nanos, t. j. na njegov južni nos, ki se imenuje Pleša.

Veliko ni Razdrto, ima namreč samo 65 hiš s 300 prebivalci. Med poslopji te morda zanima mala cerkev, posvečena sv. Trojici, in pa šola: a svetovnega slovesa nima niti prva, niti druga. Tudi pošte in gostilne nama ni treba preiskovati, te posebno zato ne, ker naju drugam vabi gostoljubje.

Oni gospod K., ki je bil prišel po mene in mojega mladega tovariša v Postojno, pripravil je na večer večji družbi prav časten in vendar prijazen sprejem, da je bilo jako živahno in veselo. Znana mi je dolenjska postrežljivost in prijazna gostoljubnost, ki sladi ptujcu ure pod slovenskim krovom, a tudi pravi Notranjec pozna vsa pravila, vse pomočke, vso ljubeznivost pravega gostoljubja. Koliko je bilo tu zabav-

nega pripovedovanja, nedolžnega smeha in dovtipov razne cene, v katerih se je odlikoval naš gospodar! Ko je pa bilo že pozno v večer, razšli smo se, in mene je vzel „v oskrb“ domači dušni pastir, moj vrli znanec in prijatelj iz davnih časov, vrh tega še najpristnejši Notranjec. Dobro se je spalo pod njegovo streho, pa tudi vstalo lahko in z jasno glavo, kar je najboljše znamenje dobrega počitka.

Snažna cerkev vselej priča o marljivem cerkovniku, pa tudi o skrbnem duhovnem pastirju. Jako mi je ugajalo v tukajšnji cerkvici, ker sem videl vse snažno, posebno še mašne strežnike dobro poučene in navajcne lepega vedenja, kar je — kakor izkušnja uči — težavna stvar. Sploh — bil sem vesel svojega duhovskega znanca, njegove marljivosti in priljudnosti, tembolj, ker sem nekdam uprav njemu kot novomašniku med prvimi govoril slavnostno besedo.

A še nekoga sem imel tukaj, kateremu je bil namenjen moj obisk, res dragega in čislane znanca, Notranjca z dušo in telesom, poleg tega učitelja in naposled — kar je seveda „v mojih očeh“ največja zasluga — neutrudnega sodelavca pri našem listu, ga. T. Saj ga poznajo naši čitatelji po mnogih povestih z Notranjskega, iz tako ljube mu Vipavske doline. Njegova domačija je pravcata podoba domačije učiteljske. Lična soba, prijazna oprava v njej, mala kuhinja, v kateri se suče pridna kuharica, skrbna gospodinja, vrla ženka in ljubezniva mati

ob jednom — toliko služeb v jedni osebi! — in kodrav pa priljuden dečko, veselje svojih starišev: to vam je lepa podoba učiteljevega življenja, kadar se mu smehlja mila sreča. Tako sliko sem videl tu pri svojem prijatelju.

Bolj vidna kakor ta lepa slika njegovega domačega življenja je slika njegovega javnega delovanja, v katerem se kaže spretnega pripovednika, natančnega opazovalca značajev, narodovega življenja in nad vse vnetega domoljuba. Zlasti pa je vzgledna njegova pridnost, zaradi katere se sveti njegovo ime daleč na okrog. Da bi ga mila sreča vodila še na širše polje, kjer bi več opazoval in si še bolj obogatil svojega duha, potem bi bili tudi njegovi proizvodi še bogatejši in raznovrstnejši.

Jako vesel vsega, kar sem tukaj videl, podal sem ljubemu znancu roko v slovo in vzel s seboj lep spomin častitega učiteljskega doma.

A čas je, da odrinemo naprej, ako hočemo biti opoldne v Vipavi. Zdravi torej, gostoljubni znanci, dokler se zopet ne vidimo!

Književnost.

Slovenska književnost.

Slovensko-angleška slovnica. Spisal Peter Jos. Jeram. Založila in tiskala tiskarna „Amerikanskega Slovenca“. 1895. Tower-Minn. U. S. Amerika. Ponatis ni dovoljen. 8°, str. 179. — Naša književnost se je prav izdatno pomnožila s to slovnico, ki bo lahko marsikomu odprla vrata do svetovnega angleškega jezika. O pomenu za naše sedanje in bodoče izseljence ne govorim; ta stran je namreč dovolj znana, četudi je žalostna. Že površno listanje v knjigi ti kaže, da je izgovarjanje pisanih angleških besedij težavna stvar, zakaj 14 strani se peča samo z njim. Angleško oblikoslovje je jako lahko, jednako tudi skladnja. Glavna stvar pri učenju je torej ta, da se učenec navadi besedij in izrazov. V ta namen podaje naša slovnica jako veliko vaj o različnih stvaréh našega življenja in delovanja.

Kolikor poznamo nemško-angleške slovnice, smemo naše slovenske biti Slovenci veseli. A toliko vendar nimamo v lasti angleščine, da bi mogli preiskovati napake v tej slovnici. Zatorej rajši gospodu pisatelju izrečemo zahvalo za prelepi književni dar iz Amerike in pa prošnjo, naj bi kmalu izdal tudi slovensko-angleški besednjak, o katerem pravi na str. 16: „Kadar se dvomi o izgovarjanju kake besede, pogledati je treba v: Slovensko-angleški besednjak, ki bo sledil slovnici, če jo Slovenci prijazno vsprejmó.“

L.

Ogled po bolgarski književnosti.

(Spisal Fr. Kovačič.)

III. Narodno bolgarsko pesništvo.

(Konec.)

Tudi v najnovejšem svojem delu: „Das Fürstenthum Bulgarien“ str. 107. je Jireček odločno zavrgel to zbirko, sklicujé se na to, da je sam dalje časa občeval s Pomaki in Mrvaki, katerim se pripisujejo te pesmi, tudi potoval je po onih krajih: pa živa duša ne vé za to nič. Sami Bolgari, ki dobro poznajo svojo domovino in narod, pravijo, da so to zbirko skrpali ljudski učitelji krog Sereša in Melnika ter dobrodušnemu Venkoviću izročili kot pristno blago. Neki učitelj se je celo sam pohvalil, da je bil „ortak“ pri tem delu.

Pravotnost zbirke je branil Venkovič sam v zagrebških „Narodnih Novinah“ (št. 69—70), toda pri njem je preveč delovala domišljija in je svoji stvari več škodoval kakor koristil.

Opomniti je, da nasprotniki prav ne poznajo cele zbirke, ker se večji del hrani v rokopisu v knjižnici jugoslovanske akademije.

Učeni, ali prezgodaj umrli slavist na zagrebškem vseučilišču dr. Lavoslav Geitler, rojen Čeh, si je dal truda, da je proučil celo zbirko. In ta, sicer učeni in trezni mož, s popolnim prepričanjem zagovarja to zbirko kot pristno narodno blago.¹⁾ Mislil je še pozneje stopiti pred svet s trdnimi znan-

¹⁾ Gl. „Vienac“ 1878, št. 8—11.

k preiskovanju gravitacije. In nasledek tega preudarjanja in računanja je bil zakon vesoljne gravitacije.

Kakor dela zemeljska težnost gorkoto s padajočim kamenom ali s padajočo vodo, jednako dela gorkoto vesoljna gravitacija po neizmernih svetovnih prostorih med ondu tekočimi in gibljivimi se večjimi in malimi svetovi, posebno kadar mali svetovi popadajo na ta ali oni večji svet, ki jih nase potegne.

Take iz zunanjih nebeških ali kozmiških prostorov pritekajoče male svetove in kamene, katere zemlja nase potegne, imenujejo učenjaki: aerolite, meteorolite. To so naši utrinki.

Po svetovnih prostorih, tu in onkraj rimske ceste, se drvi in leta semtertje velika množica aerolitov, ki popadajo tu in tam bodisi na zemljo bodisi na kak drug večji svet. In kakor nas uči lastno opazovanje, da se meteori vne-majo in utrinjajo ob padu od tiste gorkote, katere se porodi, ko se zadevajo in drgnejo med seboj ali z zrakom, iz njihove brzine, jednako delajo gorkoto padajoči aeroliti po vseh svetovih — torej tudi na solncu. Ker je pa zemlja v primeri s solncem kaj drobna kroglica, ni treba dokazovati, da popada na milijone več aerolitov na solnce kakor na zemljo. In vsa

velikanska množina aerolitov, ki popadajo v orjaško solnce, vsa oddaje svoje končne brzine solncu v podobi gorkote.

Robert Mayer trdi, da solčna vročina izvira iz padanja aerolitov v solnce. Mož pravi: meteoroliti se podé in drvé okoli in okoli po neizmernih prostorih vesoljnega sveta. Kjerkoli prileté v okrožje natezovanja kakega večjega sveta, kateri jih močneje vleče nase kakor jih drži njih lastna energija na njih tiru, ondu popadajo na večji svet.

Zemlja, ki leti vsako sekundo štiri milje daleč, pomêde vsako sekundo devet milijonov štirjaških milj svetovnega prostora. Kaj torej čuda, da naleti ob svojem teku v tem orjaškem prostoru veliko množico meteorolitov, ki baš zaidejo v okrožje njene težnosti ter pocepljejo na-njo. — Preračunilo se je, da jih zemlja požre vsak dan dobrih sedem milijonov!

Če pomislimo, da je solčna krogla tako veličastno velika, da bi se okoli milijona in dvesto tisoč zemljá napravilo iz nje, pa hitro spoznamo, kako orjaška mora biti tista množica aerolitov, ki popada v solnce dan za dnem! Ni torej dvomiti, da bi taka silna množica meteorolitov solncu ne prinašala neizmerne množine gorkote. (Konec.)

Izprehod na Notranjsko.*)

(Spisal dr. Fr. L.)

Od Razdrtega se cesta najprej nekoliko vzdiguje, potem pa se zasučé na desno in začne iti navzdol. Takoj čutiš, da si prestopil mejo med dvema krajinama. Na levo zagledaš vrsto vrhov, naravnost pred teboj pa se znižuje svet v dolino. Ta dolina se tem bolj širi, čim dalje greš po cesti od juga proti severo-zapadu. In ta dolina — je prelepa vipavska dolina, naš notranjski raj.

Mnogokrat sem zahajal v vipavsko dolino ali od južne ali od severne strani, pa vselej mi je bilo nepopisno čudno pri srcu. Ko imaš globoko pred seboj temno-zeleno planjavo, obrobjeno z večinoma golim gorovjem, nad njo živo modro nebo, zdi se ti, da je tukaj poseben svet, in bližáš se mu z nekakim strahom. Ako prideš od severne strani, n. pr. od Cola doli ali čez Kovk, razgrne se ti ob jednom skoro vsa dolina, in pogled vanjo je veličastnejši, kakor od juga, od koder vidiš le polagoma, kako se širi in odpira vipavski svet.

Ker pa hočemo pravilno nadaljevati svoj izprehod, povemo, da je naju dobri prijatelj z Razdrtega posadil na svoj voz in zdrčal proti Vipavi prav lepega poletnega jutra. Ali me je bolj veselila prijetna vožnja sama, ali šaljivo zabavanje najinega spremljevalca, ali pa nad vse zanimiva priroda, ne morem trdno povedati. Ker sem hitel k dobrim prijateljem vipavskim, ni mi bilo tako tesno pri srcu kakor nekdanj, ko sem mal dečko in dijak hodil s črnovrških hribov na božjo pot v vipavski Log.

Glavna cesta je prav lepo izvedena ob Nanosovih rebrih in dokaj enakomerno napeta. Vožnja gori in doli ni nevarna niti težavna, razven ob burji, o kateri ti rad pravi razne dogodke vipavski poštni voznik. Od glavne ceste se kmalu pod sedlom odcepi cesta na raztreseno vas Lozice, katere zagledaš kot prvo vipavsko vas na levi pod seboj. Nc, lep kraj ima lepo ime in menda tudi dobre in lepe ljudi.

*) „Dom in svet“ I. 1895., str. 504, 540, 638, 735, 765.

Ob nasprotni strani doline vidiš nekaj sel in kaki dve cerkvi. naposled lepo in slovečo vas Šent-Vid, nekoliko naprej ob gorskem bregu pa Podrago. Šele sedaj, ko se je cesta krepko zavila okrog poslednjega Nanosovega rebra, vidiš dolgo vipavsko dolino pred seboj in ostrmiš pred njenim veličastnim severnim obzidjem. Sedaj vidiš, kakova je vipavska priroda. Poleg ceste so zagrajeni vinogradi, njive, največ posajene s turšico, vrtovi s črešnjami, smokvami, breskvami in marelicami, hiše so močno zidane iz kamena, in malo poševne strehe pokrite z žlebniki pa obložene s kameni. Taka belo-rdeča hiša sredi zelenja je jako prijetna očem.

Vipavska dolina je po vseh svojih posamnostih vredna, da bi jo natanko preiskovali in opisovali. Njena zgodovina sega v rimske čase; njena tla so bila skrbno obdelana takrat, ko je Italija začela cvesti; njene stavbe spominjajo davno minulih vekov; vsa priroda je tekmovala, da je oblagodarila ta mali kos naše domovine. Žal, da je — kolikor morem soditi — v vsakem oziru preveč zapuščena in še vedno čaka preiskovalcev in opisovalcev, kakor tudi vipavska tla še vedno čakajo onih velikih del, ki jih bodo obranila povodnij in storila rodovitnejša.

Šent-Vid je tako lična vas, da te iznenadi, ko ga ugledaš prvič. Lepe hiše, most čez potok „Močilnik“, župna cerkev, župnišče, šola... vse se ti takoj prikupi. Posebno župna cerkev sv. Vida je skoro veličastna in tudi po vnanjščini lepa. Stavba me je spominjala laških cerkv in mi vzbujala misel, da je jako stara.

Koliko dobrega stori kakemu kraju jeden sam mož, kaže nam pokojni šentviški župnik Matija Vrtovec. Dasi ni bil po rodu domačin, a bil je s srcem Šentviščan, ki je proslavil to vas po vsem Slovenskem. Preživel je res dolgo dobo — skoro 40 let (1813—1851) — tukaj, a tudi deloval je kot duhovni pastir mnogo za duševno in telesno srečo svojih župljanov, vrh tega pa še v prosep slovenskega slovstva. Vzidana plošča spominja ptujca slavnega moža, ki je pa vreden, da bi se mu postavil dostojnejši spominik.¹⁾

Solnce je hudo pripekalo; ker smo hoteli dospeti še v vipavski Trg pred poldnem, odrinili smo urno iz prijaznega Št. Vida.

Ob večernem hladu je malo potij tako prijetnih kakor pot iz Št. Vida skozi vipavski Trg do Vrhpolj ali Šturij. A dnevna vipavska vročina v malem ali velikem srpanu ni vabljava za potovanje. Naš konjič se je dobro potil, predno

¹⁾ Tak spominik bi mu rad postavil naš list. Ali je znana kakemu našemu prijatelju kaka slika pokojnikova? Ali bi nam hotel kdo z njo postreči? Jako bomo hvaležni za uslugo.

je pretekel za pešca pol drugo uro dolgo cesto med Št. Vidom in Trgom. Mi pa smo skrbno ogledovali vinograde, vrtove, travnike, upirali pogled na mično selo Gradišče, ki čepi z malo cerkvijo na holmcu pred Trgom, naposled na prestolnico „vipavske dežele“, na vipavski Trg sam, ki nas je sprejel v svoje zidove prav okoli poldne. Vožnja od Razdrtega do Trga je trajala tri ure.

Pisatelj je v zadregi, kako naj prav za prav imenuje slavno prestolnico ob zapadu Nanosovem. Zato mora najprej povedati nekoliko o imenu, kar mu — bližnjemu sosedu — ne dela težave. „Vipava“ pomenja sosednim Notranjcem vso vipavsko dolino ali „deželo“, kakor tudi pravimo pri nas. Nihče ne misli na kak trg ali kako vas, kakor tudi ne, ako pravimo „Pivka“. Ako hočemo zaznamovati središče vipavsko, pravimo samo „Trg“, ali pa še „vipavski Trg“, ako govorimo s ptujci. In te naše domače govorice se držim tudi jaz v tem spisu in nazivam vipavsko središče samo Trg.

Vipavski Trg stoji na jako ugodnem kraju, ob vzhodu zapadnega Nanosovega hrbta, ob izviru reke Vipavice. Tako je vsaj nekoliko zavarovan pred ostro burjo, uživa pa toplo poldansko in popoldansko solnce. Če si le površno ogledal kraj, takoj umevaš, da je bilo tukaj selišče že izdavnica. Morda je bilo prvotno stanišče na mestu sedaj podrtega starega gradú ali pa na Gradišču: vsekako pa je bilo tukaj v bližini, zakaj kraj je za bivališča jako ugoden in pripraven. Pojdi po Trgu malo sem in tje, pa se hitro udomačiš in kraj se ti priljubi. Ko si prišel od južne strani v Trg, ustaviš se na mostu in gledaš, kako poteka Vipavica mimo dolgega poslopja, ob katerem goni mlinska kolesa, kako šumé pada čez majhen jez pod leseno brvjo, in potem mirno poteka ter dela prijeten hlad ob poletni vročini.¹⁾ Da, tu je romantično. Ako si dobil tu prijatelja, povabi te s seboj, vodi te čez omenjeno brv v hladno okrepevalnico „Pod skalo“, kjer ti posebno diši mrzlo pivo ali pa domače dobro vino. Da bi bil kdo v Trgu in se zabaval tu nekaj ur, ne pa obiskal tega ljubeznivega zabavišča „Pod skalo“, ni skoro umevno. Kjer je kraj za naseljevanje tako ugoden in vabljev, smemo po pravici sklepati, da tudi minulost vipavskega Trga ni bila neznačajna. Vendar je bila vseskozi združena z usodo vipavskih gospodov, ki so bili v srednjem in novem veku iz raznih plemenitih družin, kakor iz Ostroviške, Herbersteinske, Thurnske in naposled Lanthierijeve. Ti gospodarji so bili visoki gospodje, a našemu narodu ptuji. Do posebnega cveta torej

¹⁾ Sliko glej v „Dom in svet“-a IV. letniku, str. 72.

niso nikdar povzdignili Trga in vipavske doline, in prav zato niti dandanes ni naša Vipava taka, kakoršna bi bila lahko ob ugodnejših razmerah.

Kot svetla zvezda v novejši zgodovini našega Trga se sveti tabor, ki je bil tukaj dné 14. velikega srpana l. 1870. posebno s prizadevanjem tedanjega dekana Gräbrijana. Kolika vsestranska navdušenost je takrat vnela Vipavce in sosede, kako lepa sloga med vsemi stanovi in vsemi domoljubi! Od tedaj pa do

danes se je mnogo, mnogo premenilo: sloga je izginila, medsebojno zaupanje se je razkaldilo, ljubezen je usahnila. Mnogokrat sem v novejšem času slišal, da je društveno življenje v mili Vipavi neprijetno. Žalostno, da nekateri nečejo poznati leka za take bolezni! O, da bi našim Tržanom vedno tako tekel vir prave sreče, namreč krščanski duh, kakor jim poteka bistri vir Vipavice, in da bi jim bodočnost nadomestila to, kar je pozabila minulost. — Pa sedaj še kaj o posameznih stvaréh! (Dalje.)

V slovo Bohinju.

Težko poslavljam se s teboj,
Težko — v pomladi bistrem cvetju!
Ko vse na novo je vscvetelo,
Ko vse življenje je veselo,
V veselem zgrinja se objetju,
Vabeč me: Slušaj in postoj!

Vabilo sluša mi uho,
Srce veselo mi utriplje,
In ko zveni mi iz doline
Na sinje gorske visočine,
Kjer cvet nebeški duh razsiplje,
Nebesa bliže zre oko.

Po delu gori bi zaspal
In sanjal bi o vzorih zlatih;
In ko o njih bi mirno snival,
Za delo bi močij dobival,
Za delo pri slovenskih bratih,
Da z nova seme bi sejal.

A glej! Odtrgal me je val,
Življenja val, ki ne miruje!
Prezgodaj prišla je ločitev,
Prekratka bila je združitev,
In z doma spet sem šel na ptuje,
Od dragih se poslovil tal.

Drugod sedaj bom dom imel,
Med drugimi ljudmi in kraji,
A delal bom za vzore iste
Resnice in pravice čiste;
Saj to je možu trud najslajji,
Le tega truda je vesel.

Zato ne toži mi srce:
Rad slušam svoje zvanje sveto.
Vendar — težko se zdaj poslavljam,
Ko zadnjič, znanci, vas pozdravljam
In kličem s srcem, z dušo vneto
Sinovi, vam, in vam, goré:

Nikdar ne pojdeš iz spomina
Prelepa bistriška dolina!

F. S. Finžgar.

Književnost.

Slovenska književnost.

Narodna vzgoja. Slovenskemu narodu spisal Josip Ciperle. Izdalo in založilo „Slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani.“ V Ljubljani. Tiskala R. Miličeva tiskarna. 1896. 8°. Stranij 79. Cena 30 kr. — Da povemo ob kratkem svojo oceno o tem delu, katero je izhajalo v „Učit. Tovarišu“, pripoznavamo marsikatero lepo in umno misel zlasti o narodnosti, o nekaterih napakah in vrlinah našega naroda: pogrešamo pa trdno in razvidno načelo, ki bi kakor luč osvetljevalo vso razpravo. In to jedinstvo in odločnost bomo pogrešali, dokler se pedagoški pisatelji ne postavijo na odločno

versko stališče. Jednako tudi ne bo nikdar v spisih prave navdušenosti, ako ne bodo pisatelji gojili boljših vzorov, kakor je gola naravna omika. — Dasi torej jako čislamo gladko obliko in zanimivo razsodbo o raznih naših razmerah, vendar želimo, da bi nadarjeni gospod pisatelj še z modroslovnimi in verskimi študijami dopolnil nedovršeno zgradbo narodne vzgoje. (Dobiva se pri upr. „Učit. Tov.“.)

Šaljivi Slovenec. Zbirka najboljših kratkočasnic iz vseh stanov. Nabral in izdal Anton Brezovnik, učitelj. Druga povsem predelana in za polovico pomnožena izdaja. Ljubljana 1896. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 8°. Str. 308. Cena 90 kr., po pošti 10 kr. več.

riješ; le kaj malega tiste nebeške luči, ki jo imenuješ u m, razsvetljuje ti ozko, kratko pot tvojega pozemeljskega potovanja: pa drzneš se obsojati dela Večnega!

Gledé na vse to nikar ne zapirajmo oči, ki nam kažejo, da je sedanje pozemeljsko bivanje le samo trenutek v primeri z veki, ki so pretekli od stvarjenja. Stvarjenje se je začelo: kaj je bilo poprej? Ali nam to ne vzbuja misli, da je bilo neskončnost in je večno bitje, B o g?

In še nekaj! Če vsaka lučica ohrani svojo posebnost, če se ne izgubi niti najmanjša sila, pa bi duh človeški, obdarjen z najplemenitejšim božjim darom, z nebeško lučjo, z umom, ne obstal in živel večno? Bog ne pusti, da bi to, kar je ustvaril, v resnici poginilo: torej obvaruje tudi duha človekovega, da ne izgine v nič.

Tako izkopavajo obdelovalci prirode neovrgljive dokaze, da biva večno bitje. Bog, in da nikdar ne premine najboljše ustvarjeno bitje — duh.

Izprehod na Notranjsko.

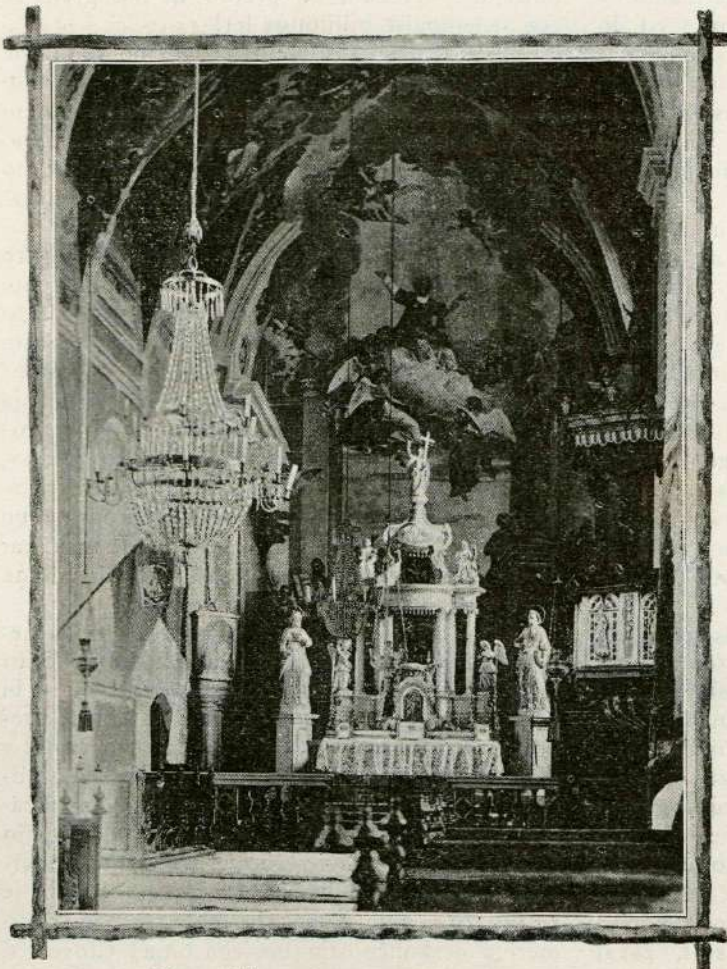
(Spisal dr. Fr. L.)

(Dalje.)

Kakor pri mnogih cerkvah, tako je tudi pri trški cerkvi jako neugodno to, da je tako zatlačena z drugimi poslopji. Zato se njena vnanjščina ogledovalcu ne zdi veličastna. Pač pa ugaja tem bolj notranjščina. Zlasti prezbiterij je

ličen in celó vzvišen; na belem, marmornatem velikem oltarju ti vzbuja pozornost slika svetega Štefana mučenika; a ko se obrneš nekoliko na desno in levo, obstoji ti pogled ob stenah, ker umetniške slike prve vrste imaš pred seboj. To je Wolfovo delo in vsekako iz njegove najboljše dôle. Slike predočujejo življenje in poveljevanje sv. Štefana. Najbolj me je prevzemal krasni kolorit in klasično lepi obrazi. Ti obrazi ti pretresajo srce; tu živo čutiš, kakšna sila je v pravi umetnini. To so obrazi, da „imaš kaj gledati“, to niso obrazi hladni in prazni, kakor v časopisih za razne „mode“, kakoršni so le prepogostoma po naših cerkvah. Pripovedovali so mi, da prihajajo tudi ptujci semkaj ogledovat te slike, semtertje tudi umetniki, ki narejajo posnetke. Tudi jaz sem se namenil, da pridem prej ali slej še študirat te slike in jih ob enem posnet s fotografsko umetnostjo. Kadar mi bo to možno, tedaj jih bodo lahko gledali tudi naši prijatelji v našem listu. Dotlej naj potrpe in naj mi oprosté, da dalje ne opisujem trške cerkve in njenih šesterih stranskih oltarjev.

Druga znamenita stavba v Trgu je š o l a. To vam je lepo poslopje, primerno svojemu namenu! Pa tudi dovolj prostora je v njem za štirirazrednico in za učiteljska stanovanja. Ako pristopiš bliže vratom, vidiš nad njimi vklesan napis z zlatimi čr-

Notranjščina vipavske cerkve. (H. Dejak.)

Šola v Vipavi. (H. Dejak.)

kami: *Veri in omiki*. Takoj umevaš, da ta napis ne izvira iz našega najnovejšega časa, v katerem je vera mnogim postranska stvar. Ako vprašaš, kako je s to šolo povedó ti zanimive stvari, zlasti to, da jo je l. 1861. zgradil pokojni dekan vipavski Jurij Grabrijan in sicer s cerkvenim denarjem. Zatrjujem ti, dragi čitatelj, da se mi je nehoté milo storilo ob tej misli: katoliški duhovnik, goreč za svoj poklic, je dal napraviti to zgradbo, kakor še mnogo drugih: vendar govorijo nekateri kratkovidni domačini v jedno mer, da je katoliški duhovnik po svojem stanu nasprotnik omiki in da cerkev ni nič storila za šolo.

Veličastno poslopje v Trgu je tudi veliko župnišče. Takih je malo po Slovenskem in kaže, da je bilo zgrajeno v onih časih, ko so privoščili Slovenci svojim dušnim pastirjem malo več kakor lisičjo luknjo. Veselo je slišati zlasti to, da se vipavska duhovščina v tej hiši kakor v svojem domu pogostoma zbira. Kdor hoče uživati lep razgled čez vipavsko dolino in videti dobro zadeseti portret pokojnega nepozabnega Grabrijana, naj ne zamudi iti v to hišo, ki se dviga visoko nad vsem Trgom.

Na najlepšem kraju v Trgu vidiš veliki grofovski grad, ki mi je po svoji notranjščini premalo znan, da bi ga mogel opisovati; lahko stopiš v „Čitalnico“, vidiš mnoge prodajalnice, naposled morda še greš na „Stari

grad“, holm na severni strani Trga ob rebu Nanosovem, kjer si ogledaš razvaline nekdanjega mogočnega gradú.¹⁾

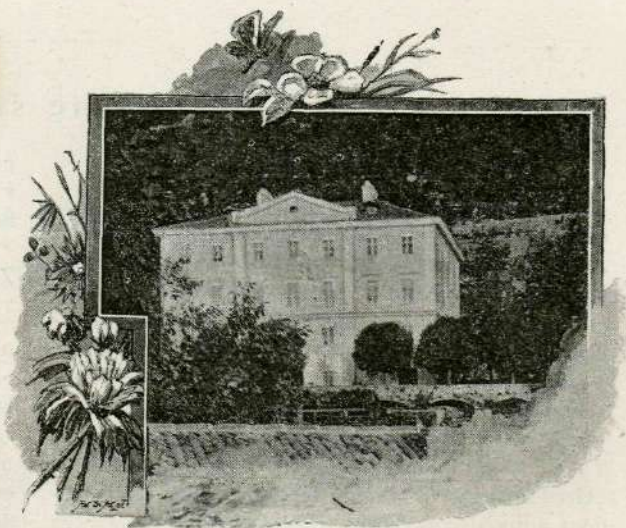
Tako si pa tudi pregledal vse znamenitosti vipavskega Trga. Seveda so za popotnika ali šetalca v prvi vrsti znameniti prijatelji in znanci, in takih imam nekoliko tudi v prijaznem Trgu: le žal, da kratko odmerjeni čas ni dopuščal izpolniti vseh vljudnostnih dolžnostij in vseh srčnih želj.

V vipavskem Trgu se je naša družba nekoliko premenila. Prijazni znanec z Razdrtega se je vrnil domov, zato pa sta se pridružila dva druga sopotnika: jeden dijak, ki je bil pred kratkim dovršil zrelostni izpit, drugi pa krepak domačin iz naše soseske, ki je imel nositi našo prtljago, zlasti fotografske priprave. Srčno smo se poslovili z omenjenim znancem, ki je s svojim vozičkom urno zdrčal domov, in še sedaj mu kličem tje v prijazno Razdrto: Zdravi in srečni!

Ker se zanimam povsodi najprej za znanstvene in umetnostne razmere, vleklo me je iz Trga, da obiščem dragega znanca in prijatelja na Vrhpolju, slikarja in velikega prijatelja umetnosti sploh in ob enem duhovnega pastirja vrhpoljske duhovnije.

Vrhpolje stoji jako ugodno in lepo. Tam, kjer pribobneva včasih silovita Bela doli iz pustih grap, potisnjeno je Vrhpolje v nekak kót med Nanosom in severnim Kovkom, pa ima vendar razgrnjeno vipavsko dolino pred seboj. Ko bi imelo Vrhpolje namestu razposajene Bele drug stanovitven in miren potok poleg sebe, bilo

¹⁾ Na podobi str. 441 se vidijo razvaline večje, nego so dandanes.

Župnišče v Vipavi. (H. Dejak.)

bi tukaj res jako lepo. Vendar tudi tako mi lična vas med vsemi drugimi vipavskimi seli ugaja skoro najbolj. Vrhpolje šteje kakih tisoč prebivalcev, ima dve cerkvi in svojega duhovnega pastirja. Nova kuracijska cerkev sv. Primoža in Felicijana stoji šele kakih dvajset let in je vsekozi domače delo; pokojni dekan Grabrijan je menda osnoval načrt. Zares lično in veličastno stoji na odprtem prostoru, a stara cerkev je sredi hiš ob cesti. Notranjščino nove cerkve je zlasti sedanji duhovni pastir ozaljšal z marsikaterim delom.

Vrhpoljci so večinoma kmetovalci in vrli ljudje. Vrhpoljska občina je bila do najnovejšega časa združena s trško. Po mnogoletnem prizadevanju so postal pred kratkim vendar-le samostojni: Bog daj, da bi jim ta samostojnost rodila obilno sadú.

In sedaj še k našemu znancu, duhovnemu pastirju in umetniku! Ako stopimo v njegovo malo delalnico in zagledamo razne dovršene in nedovršene slike, slikarsko stojalo in tam v kotu „možica“ s pregibljivimi udi, vidimo takoj, da je mož slikar. Zares je naredil slike za razne cerkve, bližnje in daljne, in kolikor sodim, ne preslabe, četudi se ne poteza prav nič za čast, da bi bil prvi slovenski slikar. A v čast mu je dovolj to, da je toliko dosegel samouk poleg raznih duhovskih opravil. Mož je tudi že podpiral naš list s svojim delom, in le želimo, da bi ga še nadalje, in v ta namen mu daj Bog obilno zdravja. Torej tudi tukaj „zastopnik in pospeševalec kulture“ v duhovski suknji! Da je naš znanec ob enem vnet in spreten fotograf, kažejo nam slike poleg tega-le spisa.

Naša družba je prebila pod gostoljubno streho kuratovo jeden dan, in rečem lahko, da so bile te urice zame jako vesele in zanimive.

Marsikateri načrt se je osnoval v medsebojnih pogovorih, ki je sedaj deloma dovršen, deloma pa še ne.

Namen naše družbe, ki je sedaj štela štiri osebe, bil je ta, da idemo iz vipavske doline čez Kovk po najbližji in najzanimivejši poti v Idrijo. Od Vrhpolja vodi lepa in široka cesta čez Col in Črni vrh v Idrijo. Toda — da bi v vročini požirali cestni prah in korakali kakor vojaki od vasi do vasi, ne: čez gore in po gozdih — to je prava pot v vročem velikem srpanu! Zato čez Log v Šturije, iz Šturij mimo Fužin čez Kovk na Otlico, z Otlice v Zadlog, od todi čez Belo in skozi Strug v Idrijo. In zatrjujem ti, mladi čitatelj: to ti je pot, zanimiva in romantična, da jo boš pomnil, ako si hodil jedenkrat po njej. Tudi meni je ta del izprehoda v najprijetnejšem spominu.

Z Vrhpolja smo jo udarili popoldne, ko je pojemala vročina, proti Logu. Kdo ni še slišal o cerkvi Matere Božje v Logu? Vipavskim domačinom in sosedom ni nobena cerkev (razven domače srenjske) tako znana, kakor cerkev v Logu. Pa je tudi po pravici ponos domačinom, kakor tudi celi Kranjski. Celi Kranjski, pravim, saj je vsa Kranjska in pač tudi sosedna Goriska dajala darov, da se je popravila in dozidala ta velikanska hiša božja. Kakor veličasten pomnik verskega duha tukajšnjih prebivalcev, kakor pravo središče cele vipavske doline se dviga visoki stolp sredi drevja v višavo. Pa ker upam, da bo naš list pripovedoval prej ali slej kaj več o tej cerkvi, rečem sedaj samo, da sem tudi ob tej priliki — četudi ob kratkem — z nepopisnim veseljem ogledoval to cerkev, topč se hkrati v blaženih spominih srečne prve mladosti in preveselega potovanja k Materi Božji v Log. (Dalje.)

Razne stvari.

Naše slike.

Ozrimo se še v zadnjo številko, kjer nahajamo sliko mladega slikarja Ant. Koželja *Pri obedu* (str. 425). Boren je ta obed; na mizo ne prihaja delavcu jed za jedjo, a tekne mu prav dobro, ker mu ga sladi zadovoljnost. Mlademu slikarju — akademiku pač smemo ob tej sliki izreči priznanje. — *Kopališče na Gradežu* (blizu Ogleja) je dobro znano. Ker je sedaj kopališka dôba, naj se je spominja naša podoba. — *Herminija — pastirica*. Ta slika se naslanja na veliki spev Torkvata Tassa „Gerusalemme liberata“. Herminija, hči premagane antijohijskega kralja Kasana, ljubi krščanskega junaka Tankreda in po raznih slučajih postane

pastirica ob Jordanu, in vrezuje ime svojega vzora v drevesno skorjo. Ta prizor nam kaže naša ljubezniva slika.

Zvezdoslovni koledar za mesec vel. srpan.

V tem in prihodnjem mesecu so malone vsi planeti za nas nevidni. Samo Mart se polagoma prikazuje ob poznem večeru na vshodu. — V severni Evropi in severni Aziji se bo videl dné 9. t. m. zjutraj p o p o l n i s o l n č n i m r a k. Na severnem norveškem obrežju in v Sibiriji ga bodo opazovale evropske znanstvene ekspedicije. — Od dné 10. do 13. se vidi v ozvezdju P e r z e j a mnogo utrinkov (solze sv. Lovrenca).

sedelo v izpovednicah vsak dan od 4. ure zjutraj in pozno v noč, izvzemši kaki dve uri opoldne. Po sto vernikov je ostalo do 8. ure zvečer tešč, dokler niso opravili izpovedi in prejeli sv. obhajila. Mnogi so po dva ali tri dneve čakali, da so prejeli sv. zakramente in zadobili popolni odpustek. Tudi doma so duhovniki izpovedovali, in tako jih je v enem tednu sveto izpoved opravilo in sv. obhajilo prejelo 34.000; število romarjev pa je bilo do 50.000.

Za sklep tega za Ptuj tako imenitnega tedna je bila v nedeljo 23. rožnika popoldne ob petih velika mestna procesija, ki je šla iz samostanske v mestno župno cerkev. Učenci, vse zadruge z zastavami, vsi še navzoči duhovniki in skoro vsi prebivalci mesta so se pridružili tej veliki procesiji, v kateri se je rožni venec molil in so se pele litanije. Sploh se mora v čast meščanov opomniti, da so ta čas milosti dobro in marljivo porabili in se tudi gostoljubne izkazali s tem, da so ptujce ljubeznivo jemali pod streho. V prenočiščih so se slišale le molitve in pesmi. — Govorili so o starosti cerkve, o razširjanju sv. vere in sploh o tem, kar so slišali v pridigah.

Ko so v cerkvi odpeli pesem „Te Deum“, oglasili so se mestni in drugi zvonovi po vseh cerkvah dekanije in zvonili od 6. do 7., v znamenje, da je konec jubileja. Takrat se je v marsikaterem srcu vzbudila misel: „Tako zginejo časi in leta; pa kar se je v teh letih storilo za Boga, ostane vekomaj.“

Stari ljudje se še spominjajo tisočletnice ter pripovedujejo o njej svojim potomcem; tako se bo še dolgo o njej ohranilo ustno sporočilo.

L. 1863. dné 22. kimovca je bila dekanija in nadduhovnijska ptujjska povzdignjena v proštijo vsled prošnje Ptujčanov samih s papeževim

pismom z dné 22. kimovca i. l. in vsak ptujjski nadžupnik je ob enem infuliran prošt „cum usu insignium pontificalium“, naj bi ta znamenja škofovske časti oživila in ohranila spomin na nekdanjo slavno dôbo škofijstva v Ptujju.

Mestna župnija sv. Jurija obsega sedaj v cerkvenem obziru mestni samostalni okraj, ptujjska okolica pa spada pod minoritsko župnijo sv. Petra in Pavla¹⁾, h kateri pripadajo te-le občine in vasi: Predmestje Kaniža, Vičava, Orešje, Stuki, Krčovina, spodnja Grajena, Mestni vrh, Nova- ali Meniška vas, Rogoznica, Žabjak, Gerinci, Kicar, Spodnji Velovlak, Pacinje, Podvinci, Dornava, Spuhlje, Brstje, Budina in Raščina vas. — Ljudij šteje ptujjska župnija po šematizmu za 1895. leto 3971 duš, župnija sve-Petra in Pavla v Ptujju pa 7251 vernikov. — Pod dekanat ptujjski spadajo sedaj te-le župnije: minoritska župnija sv. Petra in Pavla v Ptujju, Hajdin (sv. Martin na Hajdinu), Urban nad Ptujem, Vurberg, sv. Andraž v Slov. goricah, sv. Lovrenc v Slov. goricah, sv. Marko niže Ptuja, sv. Margareta niže Ptuja, in Polenšak. — Patron ali podelivec župnije ptujjske je deželni knez, t. j. avstrijski cesar. — Ptujjska sedanja proštija ima pravico druge župnije podeliti in sicer ima svoj patronat čez župnijo sv. Urbana pri Ptujju, Vurberg, sv. Andraža v Slov. goricah, sv. Lovrenca v Slovenskih goricah, sv. Marjeto niže Ptuja in sv. Ruperta v Slovenskih goricah v Št. Lenartski dekaniji. (Dalje.)

¹⁾ Kakor je bilo že omenjeno, prevzeli so minoriti v Ptujju l. 1780. župnijo sv. Ožbalda zunaj Ptuja, katera je obsegala od začetka l. 1637. celo spodnjo Dravsko polje na levem bregu Drave; l. 1676. so bile nekatere občine pripisane sv. Margareti, leta 1780. pa, ko je bila župnija še prerazširjena, dobila je nekaj občin župnija sv. Marka, ostale občine so pripadle župniji sv. Petra in Pavla v Ptujju.

Izprehod na Notranjsko.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Dalje.)

Mimo Loga vodi lepa in prijetna cesta iz Trga v Šturije in Ajdovščino. Grmovje, drevje, odprte njive in travniki se kažejo tvojemu pogledu, da je mična razlika. Sicer pa doživi potovalec po tej poti ob raznih časih najrazličnejše prirodne pojave, kakor sem jih tudi že jaz sam. V poletnih dnevih te muči grozna vročina, kakoršne menda ni nikjer drugodi na slovenski zemlji; jeseni in po zimi divja todi silovita burja, da se ob njenih navalih rad stisneš k drevesu ali grmu, ali počeneš na tla;

ob deževju preplavi voda ne samo polje, ampak tudi cesto; ob hudi uri pa čuješ tu veličastno gromenje in bobnenje, mnogo silnejše kakor po višavah, ker ima zvok v globoki dolini dvojno moč. Nad vse zanimiva pa je pot ob jesenskih večerih, kadar se vrača Vipavec vesel z bogatega vinograda in se čirički enakomerno glasé na desni in levi, blizu in daleč, kakor bi bili vsi jedna sama čudovita piščalka.

Naša družba je korakala z dvema drugima gospodoma vred proti Šturijam, kjer smo hoteli

prenočiti, da bi zjutraj zarana odrinili na gore. Bili smo dobri znanci in prijatelji, vsi dobre volje, torej nam je tudi hitro potekel čas skupnega potovanja. Jeden izmed naših spremljevalcev jo je kmalu zavil proti Budanjam, drugi pa nas je vodil kar v Šturije, da bi nas tamkaj sprejel pod svojo gostoljubno streho — dušni pastir in župnik šturski.

Šturije in Ajdovščina sta nam bližnjim hribovcem vsem dobro znani. Ako ima „rovatarski“ kmet kaj prida blaga, kakor lesa, žita, ali kaj drugega, v Ajdovščini vse lahko prodá. Kadar mu gre trda za denar, pripravi voz, vpreže par konj ali voličkov, posadi na voz še svojega sinčka, in hajdi v Ajdovščino! Koliko se mučijo ljudje in zlasti živina za nekaj goldinarčkov, katere je treba imeti za davek ali pa tudi za „turšično moko“! A nekaj dobrega je le pri tem: no, kaj mislite? Hribovski dečki spoznavajo Šturije in Ajdovščino, in to ni majhna reč. Kakor je delal oče, tako dela sin, ako pride do gospodarstva. Jaž do tega nisem prišel, a Šturije in Ajdovščino vendar le poznam nekoliko. Zato tudi to pot nisem prišel semkaj proučevati šturskih in ajdovskih znamenitosti, ampak poživit nekdanje spomine pri dobrem znancu in prijatelju.

Šturijam in Ajdovščini treba torej vsekako posvetiti nekaj vrstic ne samo zaradi njune imenitnosti, ampak tudi zaradi starega našega znanja.

Kakor je semtertje po svetu mnogo krajev v najbližji dotiki, ki so pa vendar ločeni s posebnimi imeni in značaji, tako tudi tukaj. Šturije in Ajdovščina sta si tako blizu, da ju samo potok Hubelj loči, vendar sta dva različna kraja, različne veljave, zakaj Šturije so vas, Ajdovščina pa je trg. Ob jednom je znamenito še to, da spadajo Šturije pod kranjsko, Ajdovščina pa pod goriško deželo. Glavna cesta na Gorico gre čez oba kraja; v Šturijah se pa cepi še na Trg, da je potemtakem tukaj nekako križališče prometnih potij, kar je za naša dvojčka jako ugodno.

Šturije¹⁾ imajo ime po sv. Juriju, kateremu je posvečena domača cerkev. Vas je čedna; ko greš po veliki cesti skozi njo, zdi se ti velika in prostorna, čeprav šteje samo 118 hiš. Cerkev in dvorazredna šola ne kažeta nič posebnega, pa tudi nista vasi v skazo.

Že površen pogled na naš kraj in njegovo okolico te uči, da zemlja ne more živiti vseh teh ljudij, ki so tukaj naseljeni tako na gosto. Zato iščejo Šturci zaslužka pri raznih delih in obrtih, katere vodi večinoma ptuja podjetnost. Dobiček s ceste in od kupčije spravlja, kolikor

sodimo, bolj Ajdovščina kakor Šturije. Zato pa morajo tem pridneje delati z roko. Ob Hublju na kranjski strani sta dve veliki pili, dve fužini s kotlovino in celó tovarna za testenino (makarone), katere dajejo mnogim domačinom dela in zaslužka. V Ajdovščini pa je velikanska predilnica z več stotinami delavcev in delavk. Tako Šturcem ne nedostaje poštenega zaslužka in dobrega kruha; ker so zadovoljni z malim, živé srečno brez hrupa in političnih homatij.

In vendar Šturije tudi v zgodovinskem oziru niso zadnje. Gotovo je bila ali na desnem ali levem bregu Hubljevem rimska naselbina, ker je todi vodila stara rimska cesta, kakor se dovolj spoznava iz raznih sledov. Tudi novce izkopujejo, ki segajo do cesarja Trajana. V srednjem veku so bili todi različni gospodarji; v novem veku je bil ob času francoskega zasedanja v Šturijah celó župan (maire)¹⁾ za vso doleno Vipavo, in Šturije so bili središče okraja (arrondissement).

Cerkev sv. Jurija ima na čelu letnico 1696. Ali je stala tukaj cerkev že preje, ne morem povedati. Le toliko še pripominjam, da je bila tukaj do najnovejše dóbe kuracija, pred par leti pa je bila ustanovljena redna župnija. Kolikor pomnijo stari ljudje, bili so v Šturijah vedno vrli duhovniki. Ob francoskem času se je tedanjemu duh. pastirju Josipu Stibilju godilo dosti hudo. V njegovo hišo so nastanili veliko vojakov, njega samega so pa prisilili, da jim je prenašal vojno blago, dokler ga ni višji francoski častnik oprostil takega nasilstva.

K šturski občini spada tudi večja vas Žapuže in Šturska gora z raztresenimi hišami.

Četudi nas vodi naše izprehajanje prav za prav po Notranjskem, stopimo vendar tudi na goriška tla, že zaradi prijateljstva, in pozdravimo starodavno Ajdovščino. Že ime je nenavadno, čudno. Kazati pa vendar utegne, da so bili tukaj ostanki stare rimske ali poznejše poganske dóbe. Kako bi bili mogli umni Rimljani puščati v nemar takó ugodni kraj ob Hublju, katerega so imenovali Fluvius frigidus, t. j. mrzla reka! Kakor obče učé, bila je tukaj vojaška postaja, ki je ostala tako dolgo, dokler so bili v teh krajih Rimljani. Ko so mnogi narodi mimo Ajdovščine drli v Italijo, razdrli so postajo in malone izbrisali vsak sled nekdanje srečne dóbe.

Koncem 16. stoletja je nadvojvoda Karol dal napraviti državno cesto iz Gorice čez Ajdovščino in Col, čez Hrušico in Logatec proti Ljubljani; tedaj je oživela tudi Ajdovščina in dobila celó carinski urad. Povečevala se je čimdalje bolj; l. 1799. je posvetil v njej tržaški

¹⁾ Šturije in ne Šturija. Domačini in sosedi pravijo: „Bil sem v Šturijah.“

¹⁾ Bil je tedanji lastnik šturski vitez pl. Abramsberg.

škof prvo novo cerkev v čast sv. Janezu Krstniku, in dandanes je sloveč trg s kakimi 800 prebivalci, s sedežem davkarije in okrajnega sodišča. Tukaj cvete trgovina z domačimi pridelki, obrtnost zastopa posebno velika predilnica, ki je pred dvema letoma pogorela¹⁾, a je sedaj pozidana mnogo lepša in večja. Zaradi vodne moči, ki jo ima bistri Hubelj, sezidali so že za cesarja Jožefa II. tukaj tvornico za papir, a kmalu so jo popustili; predilnica pa deluje od leta 1835. Ob hudi lakoti leta 1855. so sezidali v Opalah (nad Ajdovščino) mlin. Oziraje se na kulturne razmere omenjamo iz minulosti, da je v Ajdovščini preživel svoja mladeniška leta laško-slovenski slovničar Vincencij Franul de Weissen-thurn, ki je l. 1811. po Kopitarjevi slovnicu izdal za Lahe „Saggio grammaticale Italiano-Cragno-lino“. V novjšem času pa je tukaj vzbujal narodno zavednost pok. dr. Lavrič. Slovensko-narodno življenje se kaže semtertje dokaj živahno, a tudi laški vpliv sega že semkaj in oblizne včasih tega in onega. Sicer pa tudi nekaj ni bilo boljše. Okrajno sodišče v „Aidussini“ je izdajalo pred več desetletij za naše hribovce odloke tudi v laščini, o čemer sem imel sam neprijetno priliko prepričati se. — Kako je v Ajdovščini versko življenje, ne vem; ptujstvo in tvornice seveda niso ugodne v tem oziru.

Pod gostoljubno streho prijateljevo v Šturijah je le prehitro mineval večerni in nočni čas. Koliko je pomenka med znanci, ki se vidijo redkoma! Kakor je prijatelj na Vrhpolju umetnik-slikar, tako je pa „šturski gospod“ dober glasbenik, ki ves gorí za lepo petje, dobre cerkvene in necerkvene zборе, pa deluje v tej stroki potrpežljivo in vstrajno. Torej tudi tukaj „zastopnik kulture“ v duhovski suknji! Bilo je skoro polnoči, ko sva nehala pogovarjati se in legla za kratek čas počivat. Saj je bilo treba vstati zgodaj, ako smo hoteli ob hladu dospeti na „Goro“. Vrh tega je bilo še nekaj drugega, zaradi česar sem moral zgodaj na noge. Fotograf ima celo vrsto orodja s seboj, katero se lahko pozabi na poti, a se pri delu vendar-le ne more pogrešati. Tudi meni se je bilo primerilo nekaj človeškega, da sem bil na Vrhpolju založil kos svoje priprave. Torej je bilo treba na vse zgodaj nazaj in potem šele naprej. Vesel sem bil, da se je dobil zgodaj voz, in tako sem zdrčal urno sem in tje. Med tem se je moje tovarištvo pokrepčalo za pot in polagoma že korakalo iz Šturij proti Fužinam. Lahko me je ta rakova pot uverila o resnici: „Ako nimaš v glavi, imeti moraš v nogah.“ Zanimivo je,

kako se večkrat kaka nezgoda, pa tudi ugodnost rada ponavlja. Prav isti dan sem pozneje pozabil tudi neko drugo stvar, — knjigo, a jo dobil ob pravem času, in vendar si v obče ne morem očitati, da hodim po svetu brez glave. Seveda, takih „slučajev“ je kriv le človek sam in nikaka usoda. Sami smo nekaterokrat nagnjeni na to ali ono stran bolj, kakor smo sicer, recimo, bolj žalostni ali veseli smo, bolehní ali utrujeni in od tod izvirajo razne zgone: uspehi in neuspehi. Moj izprehod mi je tako krajšal nočni počitek, da so živci trpeli, četudi nisem tega hotel občutiti; od todi je izvirala pozabljivost. Tudi ob drugih prilikah sem izkusil, da dela slabo spanje človeka raztresenega in pozabljivega.

Znanec me je spremil nekoliko po poti proti Fužinam, voščil mi srečen izprehod in se vrnil, jaz pa sem po goreči zahvali za njegovo ljubav šel urno za svojimi tovariši.

Jutro je bilo lepo, kakor bi hotelo oveseljevati našo pot. Kolovoz me je vodil naprej proti severu vedno bliže vznožju Kovka. Kovk se namreč imenuje mogočni greben, ki se nad Šturijami dviga in obkrožuje vipavsko dolino severo-zapadno. Večinoma je gol; v vznožju raste drevje in trava, proti vrhu pa le nekoliko grmovja. Pot se vije blizu potoka Hublja in torej tudi blizu kranjsko-goriške meje. Prišedši do nekolike višave sem se ozrl nazaj, gledal Šturije in Ajdovščino pred seboj, videl Log in skoro vso vipavsko dolino.¹⁾ Zares lepa si, vipavska dolina, in le premalo te poznajo. Kdaj pride semkaj vipavska železnica?

Kmalu po tem premišljanju sem stopil pod košato drevje, globoko dihal čisti gozdni zrak, poslušal šumenje vode in se veselil prelepega stvarstva, ki se tako blagodejno razkriva ubogim zemljanom. Ob takih prilikah, ko imamo srce mirno in nas ne mučijo skrbi, ko smo sredi lepe prirode sami, ko imamo samo Boga nad seboj, govori nam priroda tako umevno in živo, da nam ni marí nič drugega kakor nedolžno uživanje trenutnega veselja. Zato se tedaj nisem dosti menil za nekaj hiš, ki sem jih videl ne daleč na levi, ne za one poprej omenjene mline, šele pri Fužinah sem ogledoval močne naprave, v katerih deluje živahni potok skupaj s človeškimi rokami. Že po zunanje so Fužine zanimiva in velika naprava. Celó malo cerkvico sem srečal ob levi strani pota. Žal, da nisem imel časa ogledati si tudi notranjščine: mudilo se mi je naprej, ker bil sem tešč in hotel na Otlici opraviti sv. mašo. (Dalje.)

¹⁾ Glej Dom in svet, 1894. str. 480.

¹⁾ Takó nam kaže Šturije in Ajdovščino tudi naša slika (katere pa ni naredil pisatelj teh vrstic) na str. 505.

- 1827.—1843. *Vilibald Tacher*, ob enem gvardijan in častni meščan ptujski.
 1843.—1845. *Paul Kaneler*, rojen na Hajdinu.
 1845.—1846. *Maksimiljan Majerič*, rojen v Kicaru, občina te župnije.
 1846.—1847. *Ludvik Pečko*, Varaždinec, ob enem gvardijan ter pisatelj kronike tega samostana.
 1847.—1848. *Alojzij Kremser*, ob enem gvardijan.

- 1848.—1854. *Vilibald Tacher*.
 1854.—1868. *Maksimiljan Majerič*, ob enem gvardijan.
 1868.—1879. *Karol Cučko*, rojen na Ščavnici, župnije sv. Jurija.
 1879.—1891. *Benko Hrtiš*, rojen pri sv. Lovrencu na Dravskem polju l. 1833.
 1891.—? *Klement Šalamun*, rojen v župniji sv. Bolfanka pri Bišu l. 1839. (Dalje.)

Izprehod na Notranjsko.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Dalje.)

Pot na Otlico.

sem urno pot naprej in tako sem skoro po dveurni hoji došel svojo potno družbo. Tu smo

počivali in ob tem ozirali se nazaj in naprej. Zgornjo Vipavo, kolikor smo je obhodili doslej, zakriva že hrbet našega Kovka, po katerem se vspenjamo: tem lepše pa se pred nami razgrinja dolinja Vipava na desni in levi goriške ceste. Od Lozic namreč do Šturij se razteza vipavska dolina od jugovshoda proti severozapadu, od Šturij naprej pa se vije zapadno proti Gorici. In ta del je bil sedaj pred našimi očmi.

Prav lep prizor se nam ponuja tukaj na sredi gorske poti. Bližnja vipavska dolina se vidi prav razločno, daljne gore se pa zavijajo v tanko meglico — poletni dim. Blizu sebe ne vidiš drugega kakor pečine, večje in manjše skale, peščena brda, semtertje kako travico.

Udarimo jo naprej! Pot ni gladka in položna, pa tudi ne preveč razdrta in strma. Ob vročini je hoja todi gori dovolj huda, zlasti popoldne, ko se solnce upira naravnost v tvojo hrbet; nevarna pa je samo ob burji ali ob hudem mrazu in snegu, kakor sta v predlanski zimni dva možaka tukaj našla nesrečno smrt.

Četudi je pot pusta in utrudljiva, vendar hodijo jako pogostno po njej bližnji Gorjani. Todi gre glavni gorjanski promet s ptujim svetom. Gorjan, moški ali ženska, oprta si doma zjutraj na vse zgodaj svoje breme drv ali koš bukovega oglja, in hajdi v Ajdovščino! Četudi nese težko, vendar ne čuti teže, da si le prisluži bore novčiče. A ne nabira si zakladov s takim delom, pri katerem trpi kakor tovorna živina, marveč le kruha si služi, katerega mu ne dajejo njegove domače skale. VAjdovščini namreč prodá drva ali oglje, za skupiček pa kupi turščične moke ali soli, in s takim bremenom se vrača domov. Ob deveti ali deseti uri dopoldne je ob poletnem času naš Gorjan že zopet doma in gre takoj na drugo delo. Veselilo me je iz srca, da sem se tudi sam potil po tisti poti, po kateri se poté ubogi naši

Gorjani. Ko bi mi bil pa kdo še kaj bremena naložil, ne vem, kako bi bilo z mojo dobro voljo. Gredé dobro uro naprej smo se željno ozirali na vrh, kjer so nagromadene velikanske skale kot braniki gorjanskega sveta. Jedna posebno velika skala ali pečina je predrta ali votla in od te posebnosti ima neki bližnje gorjansko selo Otlica svoje ime. Pečina pa ima zaradi tega zanimivo podobo velikanskega oboda. Steza sama, po kateri gremo, vodi naposled skozi malo sotesko. Tu smo srečali par ljudij, potem pa bili kmalu na vrhu. Oh, to vam je bila prijetna stopinja na prijazni ravnici ob robu tega pogorja! Nismo vedeli, ali bi gledali naprej na gorske griče, ali nazaj v globoko Vipavo pod seboj. Od tukaj se prav jasno vidi in lahko oceni značaj naše Vipave. To vam je izredno globoka dolina, potisnjena v sredo med gorovje, ki se na treh straneh visoko in semtertje skoro strmo dviga nad njo. Najvišje se dviga poleg Vipave na vshodu Nanos, namreč do 1300 m, na severu pa Čaven, ki je visok skoro 1350 m. (Z onega kraja, kamor smo došli po svoji stezi, videli smo Čaven ne daleč na zapadu.)

Razgled je s tega mesta še veličastnejši kakor z nižjega prejšnjega brega. Zemljevid v roki mi je pravil, da smo 858 m visoko nad morjem. Vsa zapadna Vipava je bila kakor razgrnjena pod nami. Male vasi so se videle kakor kupčki kamenov, ceste pa kakor bele nitke. Od Čavna doli se v divjih oblikah znižuje gorovje, ob njem se pa tje proti Gorici vrsti ob beli cesti vas za vasjo. Še sedaj ogledujem z veseljem natančno fotografsko sliko, ki sem jo napravil z onega visokega mesta. Tu vidim prav pod seboj Slokarje, potem Gorenje, malo dalje je Lokavec, potem Št. Tomaž, Škrilje i. dr. naprej proti Gorici, dokler se pogled ne izgubi v meglici.

Kako je vendar nastala vipavska dolina? Zakaj so si tako blizu tolike razlike: visoki gorski in nizki, skoro obmorski svet? Tu lahko vidiš, da se je najprej dvignila zemska skorja v višavo in naredila velikanske gorske grebene in vrhove, nato pa je voda izpirala višinam boke toliko časa, da so se naredile mnoge zareze, to je doline in grape, kakoršne vidimo povsodi med gorovjem.

Nekaj malih pastirjev je paslo svojo čredo ob vrhu, na katerega smo bili dospeli. Dečki so bili z nami kmalu domači, ko smo počivali blizu njih; tudi so nam povedali, „čegavi so“, a tega si nisem niti zapisal niti v glavi zapomnil. Pozabiti pa ne smemo, da smo sedaj zopet na goriškem svetu, ker smo gredé navkreber prestopili mejo kranjsko-goriško.

In tako sem bil zopet tukaj na prijazni, meni tako dragi, Gori! Vsi tamošnji in bližnji prebi-

valci imenujejo vse ono hribovje, ki se prostira na severu nad Vipavo, začenši od ceste na Črni-vrh tje daleč proti zapadu na Goriško, kratko „Goro“ in njene prebivalce „Gorjane“. Posebej se imenuje del tega gorovja, ki je najbolj proti vshodu, nad Colom ali Podvelbom, Križna gora s prezanimivimi prebivalci Križnagorci. V nekdanjih časih jim je hodil na žitne njive medved klasje smukat, in od pokojne matere sem slišal, da je celó ris napadel neko dekle, ko je nesla zjutraj skozi goščavo kôscem kosilo. Naprej proti zapadu je na Gori Kovk, ki ima več vrhov a ni tako visok, kakor še zapadnejši Čaven. Čez Kovk gre meja med obema deželama. Od todi do Čavna pa se imenuje kraj Angelska gora zato, ker je tukaj duhovnika s cerkvijo angelov varihov. Dalje tje proti severozapadu se razteza veliko gozdovje z imenom trnovski gozd.

Človek, ki pride v te visoke samote, dejal bi, da je prišel na konec sveta. In vendar prebiva todi vrlo slovensko ljudstvo, krepke rasti, bistrega duha in dobrega srca. Od nekdanj sem cenil Gorjane, ki so sploh v naših krajih na jako dobrem glasu. Todi ne poznajo političnih strastij in se ne bavijo z nepotrebnimi homatijami. Tu ne srečaš človeka, ki te meri od nog do glave ali ti celó daje razne priimke; tukaj ne poznajo onega napredka, čegar sestra je brezobzirnost ali surovost: ljudje ljubijo svojo zakajeno kočjo in staro vero. Vsaj — nekdanj je bilo tako, dandanes je morda že nekoliko drugače. Da — nekdanj! Živo se spominjam, kako smo hodili semkaj na božjo pot k „angelcu varihu“, kakor pravimo. Na praznik angela variha namreč ali angeljsko nedeljo je tukaj velik shod. Bližnji sosedje nobeno leto ne zamudimo prilike, da ne bi prišli počastit angela variha. V tesno cerkev, še več pa okrog nje, se je zbrala ob lepem vremenu velika množica ljudij: Gorjanov, Vipavcev, Kraševcev, „Rovtarjev“, Belčanov, Čekovnikarjev, Vojskarjev in tudi Idrijčanov. Kmalu se je izmotala iz cerkve procesija in šla po bližnjem travniku. Krepka moška grla so pela razne pesmi po stari navadi, da se je razlegalo na vse strani. „Rovtarji“, ki smo se šteli gledé na omiko nad Gorjani, kritikovali smo to petje z raznimi opazkami, češ da je v njem preveč zavijanja. Da je bilo ta dan slovesno opravilo v cerkvi, ni treba zatrjevati, pa tudi ne obširno popisovati. Pridiga je morala biti po splošnem pričakovanju taka, da so se jokale vsaj ženice, ako ne tudi moški. Hudo-mušni romarji seveda smo tudi to dobro lastnost Gorjanom oponašali in jim zabavljali: „Gorjani se v cerkvi jokajo in kesajo, a kakor hitro po maši pridejo iz cerkve, že vpraša znanec znanca, prijateljica prijateljico: Ma pej, kje je

borjač, da bomo plésali?“ Kaj čemo! To slabost imajo Gorjani kakor drugi Goričani in mnogi ljudje na svetu, da radi plešejo. — Po cerkvenem opravilu smo romarji še nekoliko postali pri cerkvi. Kdor ni imel denarja, šel je vodo pit v župniški vodnjak in prigriznil kos domačega kruha, kdor pa je kaj imel, kupil je sadja od vipavskih prodajalcev, ali pa šel tudi v gostilno na Pristavi. Primerilo se mi je tudi, da me je znanec mojega očeta povabil na kosilo, in tukaj sem videl zbrane vse domače, — celó iz Trsta je došel sin, — pa tudi spoznal, da Gorjanke znajo dobro kuhati. Blaženi spomini!

Kakšen zrak ti veje tod! Poživi ti prsi in razvedri dušo. Zato smo tudi mi krepko dihali in urno stopali po drobni stezi, ki vodi proti cerkvi angela variha ali Otlici. Srečali smo le jedno samotno hišo in jednega moža, ki je hotel po medsebojnem pozdravu zvedeti, od kodi prihajamo. Tla so valovita in le malo ravna; tu je kaka njivica, tam peščena brežina, drugodi neredno grmovje, vmes samopašna bukev. Po kaki pol — tričetrtturni hoji smo prišli do malega gozdčiča v prostorni ravnini; na par njivah je zorelo žito, katero so spravljale žanjice. Nato zavijemo mimo gozdčiča na prostoren travnik in zagledamo — jako lep prizor! — belo cerkev, zraven nje hišo, pač župnišče, zadaj na desno pa nekaj koč, — selo Otlico.

Cenjjeni čitatelj ne more umevati, kako nepopisno mil mi je bil ta prizor, saj ne more občutiti in ceniti hrepenenja, ki me je vleklo tje v svetišče angela variha. Zato nisem čutil in videl, kako smo bili od hitre hoje in vročine vsi premočeni. Gotovo bi bil tudi žejen, ko bi mi misel na sv. mašo ne bila odganjala takih občutkov.

Bodi Ti hvala, vrli gorjanski dušni pastir, za prijazni in gostoljubni sprejem! Kako dobro nam dene, ako najdemo kje prav skrito dobro srce, katerega jednake misli in težnje spoznamo polagoma iz pogovora. Kmalu sem bil spočit, posušen hudega potú in tudi oblečen za v cerkev. In tako sem z veseljem in navdušenjem kakor kak novomašnik pristopil k oltarju.

Sedaj je cerkev prav lična in dosti prostorna za Otličane in bližnje Gorjane. Nekdaj je bilo drugače. Ko sem kot mal dečko prišel prvič semkaj, bila je cerkev slaba in zapuščena, brez lišpa. Tedaj jo je neki vladal jako star „gospod“. A pozneje je udarila vanjo strela in jo razdejala tako, da jo je bilo treba predelati temeljito. Sedanji duhovni pastir je prijatelj ljudstva, pa tudi vede in umetnosti. Zato skrbi, da imajo Gorjani ob nedeljah kaj lepega pred očmi. Dobro dene potniku svetišče v tako samotnem kraju. V samotnem svetišču ti je dvakrat mileje, kakor v velikanskih cerkvah sredi velikih mest.

Duhovni pastir pri „angelcu varihu“ ima sicer skromno pa prijazno bivališče. Vodo kapnico mu daje vodnjak, navadnih pridelkov domače polje, kar je pa treba boljšega, dobi se — seveda za drag denar — iz Ajdovščine. Kako težko je dobiti kaj takega, kar treba voziti, to si bralec lahko misli. Iz Ajdovščine (prav za prav s Ceste) vozi sicer vozna pot v višavo najprej do Predmeje, potem do cerkve, a ovinki so tu neznansko dolgi, torej vožnja jako zamudna. Vendar nam je domači gospod izborno postregel in nas okrepčal za daljno pot. Presedeli smo par uric v tako prijateljskih pogovorih, kakor bi bili rodni bratje. Zlasti sem marsikaj zvedel o Otlici in Otličanih, kar mi je pa prijazni gospod pozneje tudi zapisal, za-torej podajem tisto pisanje neizpremenjeno čislanim bralcem.

„Pred malo stoletij je bila planota, star gozd, last kriških grofov. Njih posestva so bila neizmerna. Ves trnovski in idrijski gozd je bil njihov. Grofje so pozvali ptujce, naj bi jim gozd sekali, divjačino lovili in po ravninah živino redili. Drvarji so ob jednom svet obdelovali in si koče postavljali. Imena: Pristava, Majerija, Lahov grič, Pergar, Prem in druga pričajo o tem. To naseljevanje se je godilo koncem 17. stoletja ali tudi še prej. Do leta 1760. so bili Gorjani v duhovskih stvaréh pod lokavško cerkvijo. V zapisnikih se bere: Po devetletni pravdi z Lokavcem je bila ustanovljena kuracija „in aspro hoc monte Otelza“ leta 1760. pod knezoškofom Karolom Mihaelom grofom Attemsom pod oblastjo poknežene grofije gradiščansko-goriške. Da je pa duhovnija dobila svojega duhovnega pastirja, pripomogel je pred vsem Anton Jožef Lokar iz Lokavca, bivši župnik v Kamnju, s tem, da je odločil za duhovnega pastirja tisoč goldinarjev nemške veljave s pogojem, da opravlja gorjanski duhovni pastir dvajset svetih maš z jedno obletnico, kar je škofijstvo sprejelo in potrdilo dne 18. mal. travna l. 1766.

Takrat je štela Otlica 62 hišnih števil in 391 duš.

Krstne matice segajo do 1. listop. l. 1765. in kažejo v dveh mesecih dva krščenca. Bil je tukaj prvi duhovnik Andrej Sulligoj do 9. malega travna leta 1766.; 2. Janez Rozman; par mesecev za tem 3. Jožef Trevisan do 17. vel. srpana l. 1767.; 4. Simon Vidoč (malo časa); 5. Štefan Doljak do velikega travna l. 1771.; 6. France Lokar do konca l. 1814., torej 43 let osem mesecev. O njem je zapisano:

Plus quater decem stetit hic qua Presbiter
annis

Locar, vixque ullus pluribus esse potest.

7. Jožef Vidrich do srede mal. travna l. 1853., torej 39 let; 8. Anton Makuc do 1. listopada l. 1868., torej 15 let; 9. Anton Božič do 4. rožnika l. 1873. in 10. od 5. rožnika l. 1873. nadalje je tu France Stepančič, rodom Kraševac.

Ako primerjamo število rojencev prvih desetih let 1766—1775: 127 s številom desetih let po sto letih, t. j. 1866—1875: 384 in s številom zanjih desetih let 1885—1894: 605, vidimo lep napredek.

Otlica je povprečne visokosti 1000 m nad morjem. Zato je podnebje vlažno in mrzlo in ne dá dozoreti več kakor jednemu pridelku, in še ta, ako je poletje deževno, je jako pičel. Ker je podnebje vlažno, pade po zimi mnogo snega. Od sv. Simona do sv. Jurija nas tlači sneg; zapade pa tudi sredi vel. travna, da, tudi 18. rožnika je leta 1884. popolnoma pobelil celo Goro. Ker pa ni pravila brez izjeme, je tudi tukaj zabeležena izjema. Od 13. grudna l. 1778. do 26. mal. travna leta 1779. ni bilo ne dežja, ne snega: strašna suhota, tako, da so morali občinarji hoditi po vodo pod Čaven kakor zase tako tudi za živino. Zime ni bilo čisto nič, jasno nepretrgoma, potem pa je deževalo velikega travna, rožnika, mal. in vel. srpana. Leto je bilo v vsakem obziru dobro za ljudi in za živino.

Ker je podnebje vlažno, zato je poleti ob vsaki meglici dež, mnogokrat s sodrižem in točo; bliskanje in treskanje je na dnevnem redu. Pa kaj poleti! Pozimi dné 11. svečana l. 1879. ob 7. uri zvečer je treščilo v zvonik pri tukajšnji stari cerkvi, odkrilo ga, četrtno prednje strani cerkve razsulo, skale nad štirideset korakov daleč razmetalo in streho podrlo.¹⁾

Razven nekaterih gozdarjev so vsi prebivalci ubogega kmečkega stanú. Dokler so imeli stare, od kriških grofov podeljene gozdne pravice, pomagali so si Otličani z živinorejo. Ovac, koz in rogate živine je bilo v obilnosti, bilo je več stanarij na Gori. Pasli so kolikor in kjer so hoteli in tudi lesa dobivali v obilici. Bili so časi, ne ravno zlati, pa vendar veliko boljši od sedanjih. Gozdovi so bili še stari in močni, burja ni imela one moči, kakor jo ima danes. Odkar so pa po odvezni postavi ljudem jako skopo oddelili servitutne pravice, gre jim trdo. Ako bi ne bili strpni in delavni, ne bi mogli živeti na Gori. Sedaj za silo životarijo. Ta dela žlice, oni kuhalnice, tretji valjarje in

¹⁾ Ta slučaj je bil povod, da je po večletni želji raznih množ gospod Miha Blaško, mojster lokavški, sezidal novo cerkev, ki je bila blagoslovljena dné 7. velikega srpana l. 1881.; posvečena pa 27. velikega srpana l. 1892. v čast angelom varihom.

žličnike, zopet drugi oselnike, kosja, jarme, kolesa, samokolnike, košarice, senene vile in grablje; nekateri kupčujejo z maslom in teleti in tako vidijo in premečejo vendar kak novčič. Večinoma pa gredó po svetu z žago in plankačo v raznih časih v razne kraje. Gorjana dobiš na Koroškem, Štajerskem in Hrvaškem, v Slavoniji in tudi v velikem Marmarošu. Nekateri ostanejo doma in se trpinčijo v trnovskem ali idrijskem gozdu kot tesarji in oglarji. Na Hrvaško gredó navadno meseca vinotoka in se vrnejo, ako jim je bila sreča mila, navadno okoli praznika sv. Jožefa s svojim pičlim zaslužkom, da poplačajo, kolikor se je mnogoštevilna družina v tem času zadolžila v prodajalnicah. A vsi se ne vrnejo. Tako je lani dné 21. prosinca ubilo nekega Franceta Črnigoja, skrbnega gospodarja, očeta peterih maloletnih otrok, zadnje drevo, katero so v šumi posekali.

Ker sem omenil gorjanski priimek, dostavim še nekatere: Bizjak, Bratina, Cibej, Krapež, Velikonja, Vidic, Vidmar, Žonta.

Med 1737 sedanjimi prebivalci je tudi mnogo otrok, in to ni čuda, ker se večkrat pripeti, da mati povije dvojčke. Imamo jih šest parov. Predlanskim je mati povila trojčke, ki so pa umrli, zato pa je imela še pred letom sinka, tako da je imela v jednom letu štiri otroke. Za šolo od 6.—14. leta jih je črez 300. Poučuje se jih v redni šoli na Dolu čez 170, na Otlici pa v šoli za silo 110. Res dober naraščaj! Bog ne daj, da bi odrekel krompir, ker ta je najpoglavitnejši dohodek na Angelski gori. Žita dobé le toliko, da je poznajo in imajo slamo za streho. Sadja ni nikakoršne vrste razven česenj divjakov, in še te obrodé redkoma. Z ozirom na te žalostne razmere je vlada ustanovila na lastne stroške čipkarsko šolo, v kateri se deklice vadijo čipkanja, da si kak novčič prislužijo in vsaj za veliko silo nekoliko opomorejo. Kar je pred 22 leti rekla neka žena, ko so jo vprašali, kako je na Angelski gori, to je gola resnica. Rekla pa je: „E, gospod, pri nas je devet mesecev zima in tri mesece mraz.“

Morda je čitatelj nevoljen, da se v tej gozdni in gorjanski samoti mudimo tako dolgo. Pisatelj teh vrstic pa méni, da pravi opazovalec krajev in ljudij ne gleda na število hiš in razne urade kakega kraja, ampak na prirodni značaj in v duha nepokvarjenega ljudstva. To je vredno opazovanja. V takih samotah pa živí narod res prirodno, govori resnično in naravnost, véde se neprikrito. In to lahko trdim o naših Gorjanih; ni mi torej žal, da sem jim posvetil te vrstice.

(Konec.)

Izprehod na Notranjsko.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Konec.)

Kakšne vremenske prijetnosti imajo Gorjani, občutili smo kmalu, ko smo popoldne odrinili od prijazne Otlice. Hoteli smo priti pred večerom do bližnje postaje v svojem potovanju, do Zadloga. Pot do tje vodi skoro skozi sam gozd. Ko nas je gorjanski duhovni pastir še nekoliko spremljal po naši poti, zbirali so se nad vrhovi temni oblaki. Gora se nam je zdela sedaj še bolj samotna in pusta. Kakor je ubožna vsa pokrajina, tako so ubožne tudi hišice, ki samevajo po dolinicah poleg zaraslega gozda. Pot se je vila sem in tje, dvigala se in padala. Ko smo prišli v najgostejši gozd, usula se je divja ploha, da je odletavalo od tal in smo bili hitro premočeni. Vendar smo šli urno naprej, kakor bi nas bili podili vsi gorski duhovi. To vam je čudna pot v takem vremenu sredi gozda! In vendar se pride naprej ravno tako kakor po gladkih mestnih ulicah v lepem vremenu — ako le hočemo.

Po dveurni hoji, v kateri smo prestopili na Kranjsko, zasvetilo se je pred nami skozi gozd, pot pa se je vzdignila. Stopili smo iz gozda, dospeli na novo višavo — na rob nove doline, srečali čedo s pastirjem, potem pa zagledali nizko pod seboj preprijazno gorsko planjavo, pisatelju teh vrstic nad vse milo in ljubljeno Zaloško raván ali Zadlog. Naš notranjski svet je mnogokje pust, to je res, a je vendar po svoje zanimiv ali romantičen, morda bolj kakor gorenjski. Da, diven je pogled s te višine, kjer smo bili sedaj, na lepo raván, za katero se pa razprostira gorat in razdrt svet daleč tje proti severu in severovshodu. — Ker se je nagibalo proti večeru in smo bili premočeni, nismo se radovali razgleda, ampak rajši jo udarili mimo nekih hiš, ki so vse skupaj znane z imenom Mala Gora, v nižavo k bližnji dobro znani nam hiši, kjer smo hoteli počivati jeden dan. Bili smo z veseljem pozdravljeni in dobro sprejeti, da smo se lahko in mirno oddahnili.

Osebnih stvari ne morem opisovati obširneje, pač pa me mika povedati kaj o našem Zadlogu, kamor nas je vodila pot na izprehodu.

Med Idrijo in Vipavo je mogočno, večinoma zaraslo gorovje, čegar jeden del smo že prehodili. Sredi gorovja, malo niže od Otlice, vsajena je lepa ravnina, skoro uro dolga in pol ure široka. Tukaj je „Zalogram“, kakor pravijo,

in sam kraj se imenuje Zádlog. Žal, da je raván preveč zaprta proti jugu in premalo zavarovana proti severu. Zato je podnebje hladno, zima dolga in poletje kratko; toča jako rada bije in slana pretí setvi dolgo v pomladi. Tla so suha, peščena; živih studencev ni, kar je zares nenavadno. Tako imajo tukajšnji ljudje le malo zemskih dobrot, a te so tem več vredne: namreč čist zrak, pridne roke in dobro srce. Vsi prebivalci kmetujejo. Kmetije so dokaj velike: ko bi bili le pridelki kaj boljši! Navadno nima kmet ničesar prodati, razven nekaj ovsa in kakega majhnega živinčeta, da za to kupi turšične moke in soli. Iz gozdov je dandanes že vse posekano, živinoreja pa ima razne zapreke. Nekdaj je tudi tukaj cvetla domača obrtnost z lesenim orodjem. Lesena posoda se je izdelovala v obilni meri in raznašala na razne kraje. Odkar se pa dober les dobi le težko, nazaduje tudi tukajšnja lesna obrtnost.

Vendar je pa Založan vesele narave, dobrega srca, bistrega uma. Nekdaj so se trudili skoro pri vsaki hiši, da so imeli kakega dijaka v šolah, a v sedanjih razmerah ne morejo. Huda nadloga je zanje to, da ne morejo dobiti dovolj poslov. Nekdaj so jih imeli dovolj in jako dobrih z Gore, a sedaj si iščejo Gorjani rajši drugega zaslužka. Sicer pa tožijo tudi drugodi kmetje o tej nadlogi, ki bo — kakor vse kaže — od leta do leta večja. Kam pridejo naše kmetije brez delavnih rok in z neznosnimi davki, tega ne pomislijo naši veljaki.

Občuten nedostatek zaloške ravnine je, da nima studencev. Ker so tla vsa luknjasta, tekó gotovo studenci v globinah. Voda bi se dala dobiti, ako bi se domačini in vlada kaj potrudili. In tako pijó ljudje rjavo kapnico, živina pa sreba smradljivo vodo iz luž. Sadno drevje ne raste rado, pa tudi ljudje nimajo nič veselja, da bi se pečali ž njim. Glavna pridelka sta krompir in oves, ki rasteta tukaj ne samo v obilni meri, ampak tudi v dobri kakovosti.

Gorjanci govoré po vipavskem načinu, mehko in blagoglasno, Založani pa, njih najbližji sosedje, govoré trdo in neprijetno. Tu se vidi, da so iz druge slovenske betve kakor oni. A gledé na besedno bogastvo in sintaktično pravilnost se smejo tukajšnji ljudje ponášati s svojo govorico.

Založani spadajo pod črnovrški vikarijat. Od našega sedanjega počivališča do Črnega vrha

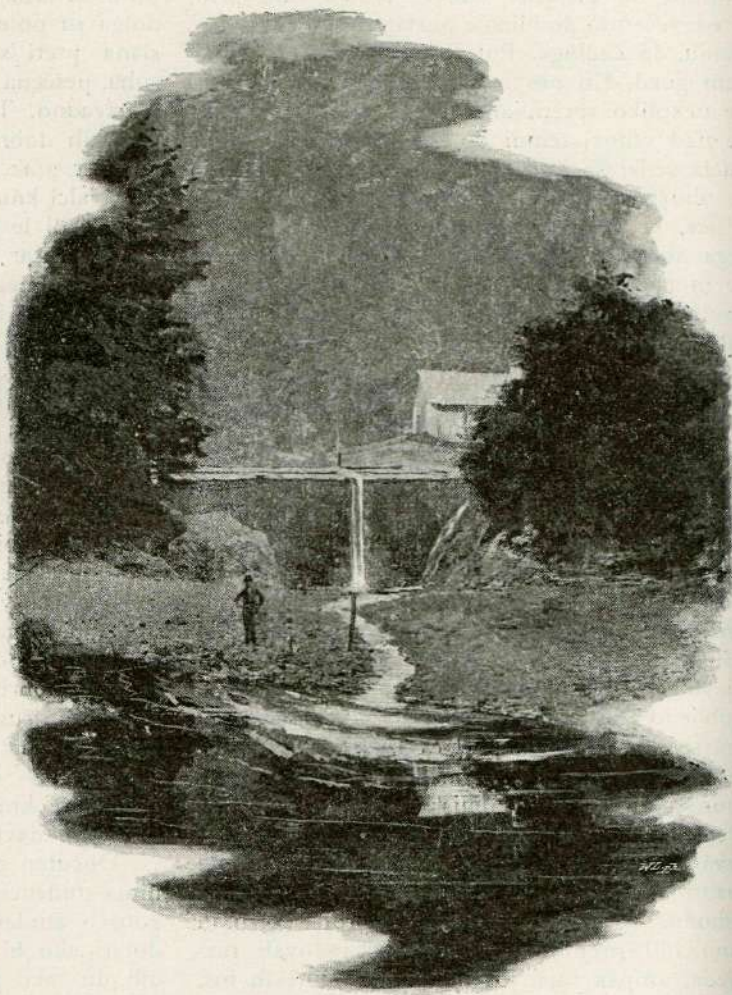
je dobro uro hoda. Črni vrh je vas pod temno, zaraslo goro, od katere je dobila tudi ime. Naš izprehod nas ne vodi tje kaj iz dveh razlogov. Prvič čakamo, kdaj bo gosposka povzdignila v duhovskem oziru to občino do tiste časti, katere je vreden bližnji neznatni Col in še neznatnejša Podraga. Drugič čakamo, kdaj bodo Črnovršci spravili izpred svoje cerkve oni tako nečedni kozolec, ki je napravljen domačinom in ptujcem v strašilo. Zato jo udarimo rajši kar naravnost proti Idriji, kamor smo se namenili.

Po jedendnevnem počitku v prijazni zaloški hiši smo se odpravili ob lepem vremenu na pot v Idrijo. Tudi ta pot je silno zanimiva, res romantična. Od Zadloga proti Idriji se svet globoko znižuje. Po bukovem gozdu vodi prijazen kolovoz, zraven še mnoge steze. Kmalu zapazimo pred seboj ozko dolino z belo strugo. To je Zgornja Bela, do katere dospemo v dobri pol uri. Prav idilično je tu doli ob bistri rečici Belici ali Belščici, kjer vre voda iz neštevilnih studencev, kjer raste na malih njivah turščica in fižol, in koder živijo v svojih preprostih navadah dobrodušni Belčan. Česar mu ne daje mala domačija, to si prisluži z delom „na cesarskem“, t. j. v erarskih gozdih, zakaj vsi gozdi tukaj okrog so cesarski ali erarski, spadajoči pod idrijsko upravo.

Na najlepšem solnčnem kraju ima kmet Ščinkovec gostilno. Semkaj radi zahajajo celó Idrijčani, ali pa bližnji zaloški fantje, kadar se pridejo kopat v bistro Belico. Kako samotno, tiho je tukaj! Trije kmetje živijo s svojimi obilnimi družinami zadovoljno in srečno v tej nižini. A jedna neprijetnost jih tlači: do cerkve imajo jako daleč. V hudi zimi je pot do cerkve res težavna — ozka pot do nebes. V še hujši samoti je kake pol ure od tukaj kmet Tršan: do cerkve ima po zimi gotovo tri ure hoje. In vendar so od te hiše najpridnejši v obiskovanju cerkve; nikdar ne pridejo prepozno v Črni vrh, tako pripovedujejo njih znanci. Ljudje živijo tu skrajno preprosto; vse njih življenje se suče okoli ubožnega vsakdanjega kruha in nedeljskega popotovanja do cerkve.

„Bela“ je vredna svojega imena. Bela je ozka cesta, po kateri gremo, bela je struga, po

kateri teče rečica istega imena, bele so skale na bregovih. Dolina je večinoma ozka, semtertje samo za rečico, drugodi je pa širša. Po dobri četrt-uri pridemo do druge rečice, ki je sestra naši Belici in se imenuje Spodnja Belica. Ko sta se združili pri Veliki brvi, zove se reka Idrijca. Še jedenkrat se razširi naša dolina, prosto pogledamo na več strani, da si ogledamo par hiš, nekaj njiv, strme vrhove in razdrte jarke

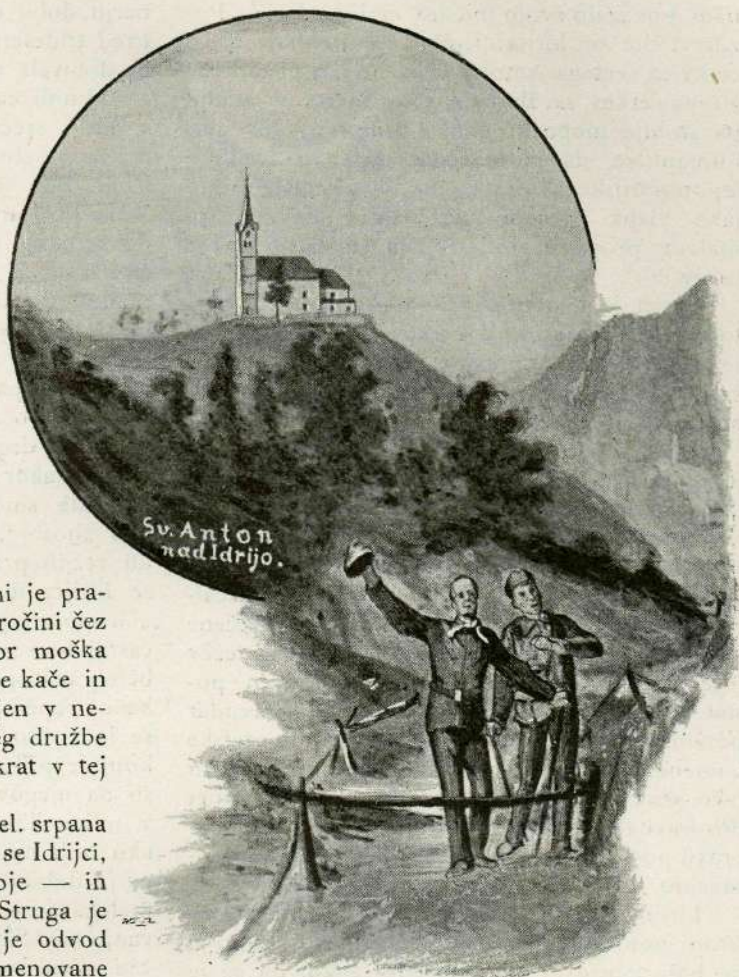
„Kobila“ pri Idriji. (Ilustracija k str. 605.)

na desni in levi, potem pa jo zavijemo pod „Čekovnikom“ v gozd ob levem bregu Idrijce. V „Strugu“ smo. Strug je res prava zanimivost. Idrijca si je med visokim gorovjem izkopala ozko pot in se vije polagoma od vshoda proti severu jedno uro hoda. Zlasti levi breg, po katerem gre naš kolovoz, je po nekaterih mestih hudo strm; pečine se dvigajo kakor stolp visoko in preté, da zasujejo pot bistri reki. Tu in tam imajo skale tudi votline, da najdeš tu kakor združene vse gorske poseb-

nosti. Ob raznih časih sem že hodil po tej poti, a vselej z nekakim strahom. Strug je tako določno omejen, da stopiš vanj, kakor skozi vrata, in prav tako jasno vidiš, kdaj si izstopil iz njega. Pot ni vedno ravna, ampak se v sredi jako zviša, da je daleč pod teboj reka. Tudi gozd je različno gost; na nekaterih krajih ne raste čisto nič, in semkaj pripeka poletno solnce z vso močjo. Ob takem času te mami vročina in naveličaš se Struga, češ, kako je vendar dolg! Kadar je vroče, takrat prilezejo — tako pravijo — neštnevilne kače na dan. Zares je Strug zaradi laznine na slabem glasu, dasi nisem slišal še o nobeni nesreči. Gadje so neki tukaj jako veliki; resnicoljubna oseba mi je pravila, da je videla tukaj ob hudi vročini čez pot lezočega gada, debelega kakor moška roka. To pot nismo videli nobene kače in ne slišali nobenega ptička. Vtopljen v nekdanje spomine sem korakal poleg družbe ves srečen, da sem zopet jedenkrat v tej divni samoti.

Hodili smo ta dan — sredi vel. srpana — že poltretjo uro. Približali smo se Idrijci, zagledali pred seboj malo poslopje — in stopili iz Struga. Tukaj konec Struga je dvojna zanimiva priprava. Jedna je odvod Idrijce v posebno strugo, tako imenovane Rake, po katerih gre voda na razne idrijske velike stroje. Te Rake so skoro pol ure dolge, menda pičel meter globoke in nekaj več široke. Večinoma so obzidane in po vrhu pokrite z deskami. Voda teče po njih zaradi gladke struge jako urno, četudi se znižujejo le malo. Na jednem mestu so speljane mimo skale po velikem lesenem žlebu, po katerem gre pot za pešce. — Druga zanimivost konec Struga je slap Idrijce, ki pada bliz nad deset metrov globoko čez zidan jez v širok tolmun. Ako je reka majhna, ne pada voda čez jez; ako pa dežuje, zlasti, ako prinese „klavža“¹⁾ drva, tedaj je veličastno gledati in poslušati drvenje vodé in hlodov, ki padajo z groznim bobnenjem v vodeno globočino. Tukaj se pravi pri „Kobili“. Ko bi bilo kaj takega na Gorenjskem, imelo bi kmalu slavno ime, a tukaj sameva „Kobila“, kakor

¹⁾ Klavža se imenuje najprej posebna obzidana kotlina, kjer se ob deževju zapre voda Bela, da se je nabere mnogo in da odnese s seboj pripravljene les. Potem pa imenujejo tudi nabrano vodo samo — klavžo. Kadar odpró jez, pravijo, „da klavža nese“. V Idriji pa so napravljene čez reko velikanske „Grablje“, ki drva ustavljajo.

„Pozdravljena, Idrija!“

bi je ne bilo. Zato pa sem si vzel njeno podobno s sabo in bralcem jo podajem kot spominek s pota.

Pol ure dolga pot ob Rakah proti Idriji je izprehajališče, kakoršnih je malo v kranjskih mestih. Ob strani ti šumlja voda, pod teboj poteka Idrijca, nad teboj se vpenja drevje s košatimi vejami, pot je pa tako lepa in gladka, kakor po naših ljubljanskih dreveredih.

Rekli smo, da je Idrijca iz dveh Belic; nedaleč od „Kobile“ pa dobi od desne tretji dotok iz t. i. Vipavskega ali Divjega jezera. Pod visokimi temnimi skalami prihaja na dan jako močna voda, da bi bila že sama zase mala reka. Najprej obstoji v temnozelenem jezeru, potem se pa izliva v Idrijco. Skrivnostno mirno prihaja izpod gore močni vir, tiho se druži s svojo bistro sestrico. To jezero vam je prirodna posebnost, katere naj ne prezrè noben potnik.

Polagoma smo zapazili ob desnem bregu hiše in mline, potem pa se je mesto razgrnilo in

nam pokazalo svojo mičino in lepo lice.¹⁾ Pozdravljena mi, Idrija! Ljubo se smehlja s hriba cerkvice svetega Antona, prijazno nas pozdravlja župna cerkev sv. Barbare sredi mesta, v ozadju pa stoluje mogočni grad s stolpom. Ne spominjam se, da bi bil čital posebno hvalo o lepoti idrijskega mesta; no, meni ugaja mesto jako; lahko rečem, da najdeš malokje na malem prostoru toliko znamenitostij kakor tukaj.

Deset je bila ura, ko smo došli v to svetovnoznanostno mesto. V cerkev sv. Barbare nas je vodilo prvo opravilo: daroval sem tukaj sv. mašo, potem pa obiskal in našel nekaj znancev.

Glavni namen nam je bil, da si ogledamo jamo, kjer kopljejo živo srebro. Ni šlo sicer lahko, ker gospodje, pri katerih se dobí dovoljenje za v jamo, premišljajo kakor turški sultan, predno izdá kak ferman. Naposled nam je vendar-le bila sreča mila, da so nas v spuščalniku poslali nekaj oddelkov globoko, oblečene v rudarske hlače in jopiče. Svetovnih čudežev nisem videl v jami, tudi modrejši nisem postal v temnih rovih: a praktično sem vendar porabil to temoto, da sem v njej za fotografske namene premenjal ploče v svoji pripravi. In tako sem potem, ko smo rudarsko očrneli zopet pozdravljali z Inzaghijevega predora Idrijo, napravil poslednjo sliko na tem malovažnem potovanju.

Idrijo samo je pred nekaj leti²⁾ dovolj obširno popisal prijatelj v našem listu, zato je ne bom opisoval jaz. Rečem lahko, da se je že odtlej nekoliko zlepšala, kakor zares napreduje od leta do leta. Ne samo za rudokop potrebne stavbe se povečujejo in množé, tudi stanovanjska za rudarje so se naredila v poslednjem času. Semttertje trdé, da je Idrija nezdrava zaradi živega srebra. Gotovo ni zdravju ugodno, da dela rudar po osem ur na dan pod zemljo. Toda Idrija sama ni nezdrava, ima po zimi milo in poleti neprevroče podnebje; mnogo ljudij doseže tu visoko starost. Seveda blizu tvornic samih pač ni zdravo, a tvornica bi bila škodljiva, ko bi jo postavili tudi v sam raj.

Preživel sem ta dan nekaj veselih ur v mestecu, vendar nečesa mi je nedostajalo: prijatelja, ki bi bil isto čutil kakor jaz. Iz mladostnih mojih let mi je neizrekljivo draga Idrija. Bila mi je nekaka domačija, kjer sem pri takratnih izvrstnih idrijskih ljudskih učiteljih, zlasti pri neprecenljivem ravnatelju, sedanjem župniku gu. J. Juvanu, in mladinoljubu gu. Fel. Steg-

narju dobil trdno podlago za poznejše učenje. Pred tridesetimi leti je zares cvetla idrijska šola in dobivala učencev od vseh krajev.

Minuli časi! Kakor smo nekđaj otroci živeli v Idriji srečno življenje, tako je tudi Idrija živela veselo življenje v najlepši jedinosti in slogi. Bilo je vse mesto kakor jedna družina. Vsak Idrijčan je poznal vse svoje rojake doli do otroške dóbe. Rojstvo in smrt vseh domačinov sta se hitro razvedela po mestu: ono so raznesle ženske, o smrti pa smo poročali otroci, ki smo šli po smrtnem zvonjenju vprašat cerkvenika. In Idrijčani so se res ljubili: moški, ker so skupaj delali v jami in skupaj hodili v slovesnih obhodih, ženske pa, ker so hodile druga k drugi v vas izdelovat tako slavno blago, kakor so bile takrat še čipke. Razven gospóde smo jedli vsi jednake jedi: dan na dan „hosto“, „podmetnico“ ali celó „panado“, ob večjih praznikih pa „žlikrofe“, po katerih se Idrijčanu skomina, ako mu jih imenuješ. „Gospóde“ posvetne in duhovske so Idrijčani častili brez zavisti. Belolasi gospod „tehant“ in belobradati gospod rudarski svétnik sta jim bila kakor papež in cesar, in to je pač dovolj. Žita se je vedno dobivalo za potrebo, in mlinarjev konj je primrdal teden za tednom na okrog, da so na njegov voz gospodinje naložile vreče za v mlin. Tudi krajcar se je dobil semttertje, ako tudi ne lahko; sicer se je pa za malo denarja dobilo tedaj veliko blaga, zlasti jedil. Kaj malega se je res čulo o nekem nesporazumevanju med Slovenci in Nemci, zaradi česar morata biti ločeni kazina in čitalnica: da, vse to je bilo. Kdor pa čita poročila iz Idrije dandanes in je poznal mesto nekđaj, kdor čuje o medsebojnih bojih in neugasljivem sovraštvu, kdor čita o raznih modrijanih, ki hodijo rudarjem — morda popravljat jamčarice? — ne: obetat nebesa na zemlji ali celó pod zemljo, ta mora reči, da Idrijčani dobro znajo — dati se voditi.

Oh, škoda, škoda! Kolikor jaz vem, vrli Idrijčani niso zaslužili tako trpke usode, kakoršna razdira sedaj njihovo mesto. Tu je požrešna kukavičja zalega, ki se hoče odelbiti med tem, ko se kavsajo domačini in rodni bratje.

Saboto popoldne ob štirih se je razdelila naša družba. Jeden del, v katerem sem bil tudi jaz, sédel je v idrijski poštni voz in odšel proti Ljubljani, drugi del je šel po svojih potih. V Logatcu nam je prišla na pomoč železnica, in tako so se po sedemdnevem izprehodu o polnoči zablíščale našim očem luči ljubljanskega mesta. Stisnjen v kót železniškega vozú sem si odganjal spanec, ponavljajoč si melodijo pesmi:

Lepa naša domovina!

¹⁾ Glej sliko v „Dom in Svet“-u, V. letn., str. 233.

²⁾ V letniku IV., str. 319, 401 in 461.